

Zašto i kako izvoziti u EU

Vodič za izvoz u Evropsku uniju

Projekt finansira
Evropska unija

Centar za izvoz i trgovinske usluge bazirane
na konkurentnom tržištu

COMETS CENTAR

Projekt implementira i ko-finansira
REZ - Regionalna razvojna agencija
za regiju Centralna BiH

Zašto i kako izvoziti u EU

Vodič za izvoz

u Evropsku uniju

Projekt finansira
Evropska unija

Centar za izvoz i trgovinske usluge bazirane
na konkurentnom tržištu

COMETS CENTAR

Projekt implementira i ko-finansira
REZ - Regionalna razvojna agencija
za regiju Centralna BiH

Vodič za izvoz u Evropsku uniju /zašto i kako izvoziti u EU/

Izdavač

REZ - Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH
Štrosmajerova 11
72000 Zenica
Tel. +387 32 463 957, 462 161
Fax. +387 32 441 230
E-mail: info@rez.ba
URL: www.rez.ba

Za izdavača:

Amela Malićbegović

Pripremili:

Kenan Kesić
Adnan Gazija
Marela Zdenac
Mirko Čičak
Samir Lemeš

Recenzent:

mr. Senad Hromić

Tiraž: 200

Zenica, juli 2006.

Ova publikacija je štampana uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost
Regionalne razvojne agencije za regiju Centralna BiH - REZ
i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije

SADRŽAJ

UVOD	2
1. EVROPSKA UNIJA (EU)	4
1.1. Nastanak i razvoj	4
1.2. Institucije i tijela EU	5
1.3. Zakonski akti Zajednice	6
1.4. EU - činjenice i brojke	6
2. ODNOS BiH I EU	9
2.1. Historijski pregled	9
2.2. Ekonomski odnosi	10
2.3. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.....	11
3. SMJERNICE ZA IZVOZ U EU	14
3.1. Unutrašnje tržište EU	14
3.2. EU legislativa (direktive novog i starog pristupa)	15
3.3. Novi pristup.....	16
3.4. CE označavanje	27
3.5. Obaveze proizvođača - Pitanja i odgovori.....	30
4. ISO STANDARDI KVALITETA	32
4.1. Pojam ISO standarda kvaliteta	32
4.2. Standardi kvaliteta	33
5. ISKUSTVA IZ PRAKSE	38
"Sanitex" d.d. Velika Kladuša	38
6. VANJSKOTRGOVINSKA/SPOLJNOTRGOVINSKA KOMORA BiH	41
7. EURO INFO KORESPONDENTNI CENTAR BiH	42
INTERNET LINKOVI	44
LITERATURA	46

UVOD

Bosna i Hercegovina i regija Centralna BiH (slika 1.) se suočavaju s problemom vanjskotrgovinskog deficita, koji je već duže vrijeme prepreka dostizanju nivoa životnog standarda primjerenog razvijenim zemljama svijeta.

Slika 1: Mapa regije Centralna BiH

Projekt REZ Agencije "Centar za izvoz i trgovinske usluge bazirane na konkurentnom tržištu - COMETS" ima za cilj unaprijediti izvoz iz BiH u Evropsku uniju (EU) i povećati protok novca u samoj Regiji. Konkretni cilj je pružiti podršku za više od 30 preduzeća - korisnika Projekta, što će rezultirati poboljšanjem postojećih i/ili započinjanjem novih izvoznih aktivnosti. U grupi korisnika se nalaze mala i srednja preduzeća (SME) iz drvoprerađivačke i metaloprerađivačke industrije, koje su identificirane kao industrijske grane sa najvećim potencijalima u našoj Regiji.

Projekt predviđa slijedeće aktivnosti:

- analiza izvoznih potencijala preduzeća iz oblasti drvoprerađivačke i metaloprerađivačke industrije u Regionu;
- definisanje izvoznog profila za 30 odabranih preduzeća;
- organizovanje seminara za menadžment preduzeća u cilju što kvalitetnije pripreme domaćih kompanija za nastup na tržištu EU;
- organizovanje trgovinske misije sa ciljem direktnog povezivanja odabranih kompanija sa stranim partnerima;
- pomoć u istraživanju tržišta EU i identifikiranje potencijalnih stranih partnera;
- izrada marketing plana i promotivnog materijala za korisnike Projekta;
- posredovanje u uspostavljanju poslovne saradnje sa inostranim partnerima;
- opšte konsultativne usluge radi poboljšanja poslovanja

Jedna od projektnih aktivnosti je štampanje priručnika **"Smjernice za izvoz u EU"**. Priručnik je koncipiran tako da na početku pruža uvid u tržište Evropske unije, odnosno nudi odgovore na pitanja: Koja je svrha EU? Zašto je i kako nastala EU? Kako funkcioniра? U posebnom dijelu su istaknute zanimljive činjenice i brojke, koje nam daju potpuniju sliku o Evropskoj uniji.

U drugom dijelu posebna pažnja je posvećena odnosu između naše zemlje i EU. Prezentovane su dosadašnje aktivnosti, sa posebnim akcentom na "Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju", koji je neophodan korak ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

U trećem dijelu Priručnika date su smjernice potencijalnom izvozniku o koracima koje je potrebno preduzeti kako bi se izašlo na tržište EU. Dokumentacija i standardi su određeni vanjskotrgovinskim propisima i praksom u BiH, te standardima i direktivama EU. Također, u okviru ove teme, je obrađeno i označavanje proizvoda CE oznakom.

Priručnik sadrži i osnovne informacije o međunarodnim standardima: ISO 9001:2000, ISO 14001:2004 i OHSAS 18001:1999.

1 EVROPSKA UNIJA (EU)

1.1. Nastanak i razvoj EU

Evropska unija je tvorevina svoje vrste (sui generis) kroz koju članice ostvaruju zajedničke ciljeve, kao što su uravnotežen privredni i društveni razvoj, visok nivo zaposlenosti, te zaštita prava i interesa građana.

Proces evropske integracije započeo je udruživanjem nekoliko država u Evropsku zajednicu za ugljen i čelik (osnovana 1952. Pariškim ugovorom), a nekoliko godina poslije integracija je proširena na druga područja, te je kreirana Evropska zajednica za atomsku energiju (Euratom) i Evropska ekonomska zajednica (EEZ).

Iako je na početku integracija bila ekonomska, u osnovi joj je oduvijek bila politička ideja približavanja evropskih država. Ekonomska integracija doista je dovela do širenja saradnje i na druga područja. Današnja je Evropska unija, osim za uspostavu i regulaciju unutrašnjeg tržišta nadograđenog monetarnom unijom sa zajedničkom valutom eurom, nadležna i za brojne druge politike, uključujući i kulturu, obrazovanje i zaštitu zdravlja. Pored toga, države članice u institucionalnom okviru Evropske unije, danas sarađuju i u područjima koja se smatraju važnim dijelom državnog suvereniteta, kao što su vanjska politika, unutrašnji poslovi i pitanja pravosuđa.

Evropske zajednice su prerasle u Evropsku uniju 1993. godine, kada je stupio na snagu Sporazum o Evropskoj uniji (Maastricht). Ugovorom uspostavljena EU sastoji se od tri tzv. stuba, koji se razlikuju po prirodi saradnje u njihovom okviru među državama članicama.

Trostuba struktura EU se zadržala do danas, uprkos kasnijim izmjenama Ugovora iz Maastrichta: Ugovorom iz Amsterdama 1997 (potpisan). i Ugovorom iz Nice 2001. godine (potpisan). Novu etapu u razvoju evropske integracije obilježit će Ustavni ugovor.

Osim širenja ovlaštenja, s vremenom se širilo i članstvo Evropske unije. Integraciju je započelo šest evropskih država: Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Njemačka, koje su najprije osnovale Evropsku zajednicu za ugljen i čelik, a zatim Euratom i Evropsku ekonomsku zajednicu. Godine 1973. pridružile su im se Danska, Irska i Velika Britanija. Grčka postaje član 1981., a Portugal i Španjolska 1986. Do četvrtog proširenja došlo je 1995. kada su članice EU postale Austrija, Finska i Švedska.

Najveće, i uistinu historijsko, proširenje ostvareno je 2004. godine. U Uniju je ušlo čak deset novih država: Kipar, Češka, Estonija, Latvija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. Širenje članstva EU time nije završeno. Kandidaturu su, za sada, predale i Hrvatska i Makedonija, a budući da je EU otvorena za članstvo svim evropskim državama koje poštuju evropske vrijednosti - slobodu, demokratiju, poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, te vladavinu prava - mogu se očekivati i nove prijave za članstvo. Članstvo Evropske unije širilo se upravo zbog toga što je Unija uspješno ostvarivala zadane ciljeve integracije, i pri tome, kako to garantuje Osnivački ugovor, poštovala zasebne identitete članica.

Cilj razvojne politike (*development policy*) EU jest poticati održivi razvoj, koji pomaže iskorjenjivanju siromaštva u zemljama u razvoju i integriranju tih zemalja u globalnu ekonomiju. Uz spomenute ekonomske i socijalne ciljeve, važan je i politički cilj jačanja demokratije i vladavine prava, te unapređenja poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda u tim zemljama.

EU je trenutno najvažniji partner zemalja u razvoju u pogledu pomoći, trgovine i izravnih ulaganja, jer Unija, odnosno države članice, pružaju 55% ukupne službeno registrirane međunarodne razvojne pomoći.

1.2. Institucije EU

Institucije Evropske unije su:

- Evropski parlament,
- Vijeće Evropske unije (Vijeće ministara),
- Evropska komisija,
- Evropski sud pravde,
- Evropski revizorski sud,
- Evropski ekonomski i socijalni komitet (ESC),
- Komitet regija (COR),
- Evropska centralna banka (ECB), i
- Evropska investicijska banka (EIB).

Za uspjeh evropske integracije uveliko su zaslužne institucije osnovane na evropskom nivou. Političku funkciju, od osmišljavanja politika do njihovog pretakanja u pravno obavezujuće norme, imaju tri institucije: Evropska komisija, Vijeće ministara i Evropski parlament.

Provedbu prava i ujednačenost njegove primjene nadzire Evropski sud pravde, institucija koja je zaslužna i za pretvaranje Evropske unije u nadnacionalnu zajednicu država. Institucije EU obavljaju svoju funkciju u sklopu ovlasti koje su im dodijeljene osnivačkim ugovorima.

Dakle, države članice prenose dio svog suvereniteta na Uniju. Upravo se iz tog razloga, u današnjem, sve povezanijem svijetu, model saradnje koji se razvio u sklopu Evropske unije pokazao idealnim sredstvom postizanja mira, stabilnosti i privrednog napretka.

1.3. Zakonski akti Zajednice

Zakonski akti Zajednice se pojavljuju u slijedećim oblicima:

- **Uredbe (Regulations)**
Ovi akti su direktno primjenjivi u svim državama članicama EU, bez potrebe donošenja mjera za implementaciju na nacionalnom nivou. Ovi zakonski akti omogućavaju institucijama Zajednice najveći uticaj na pravni sistem država članica. Uredbe su u cjelosti obavezujući akt u svim državama članicama EU.
- **Direktive (Directives)**
Direktive kao zakonski akti nisu direktno primjenjive u svim državama članicama EU. One zahtijevaju donošenje mjera za implementaciju na nacionalnom nivou do roka definisanog određenom direktivom. Direktive ne obavezuju države članice EU u cjelosti, nego u pogledu rezultata koji treba da se postignu. Također, ostavljaju određeni stepen slobode državnim nadležnim tijelima u odlučivanju na koji način će prihvatiti i sprovesti ciljeve Zajednice u okviru svog pravnog sistema. Ovi dokumenti, zajedno sa uredbama, se smatraju najvažnijim zakonskim instrumentima. Direktive su najvažniji i najfleksibilniji zakonski instrument u uspostavljanju i jačanju unutrašnjeg tržišta EU.
- **Odluke (Decisions)**
Ovi zakonski akti su obavezujući u cjelosti za one kojima su upućeni. Odluke mogu biti upućene jednoj, ili svim državama članicama EU, privrednim subjektima ili pojedincima. Slučajevi u kojima se odluke često koriste odnose se uglavnom na kršenje fer konkurencije.
- **Preporuke i mišljenja (Recommendations and Opinions)**
Ovo su neobavezujući deklarativni instrumenti. Predviđeni su osnivačkim ugovorima i koriste ih institucije Zajednice za izražavanje stajališta državama članicama EU, a u nekim slučajevima i pojedincima. Ovi dokumenti ne nameću nikakvu zakonsku obavezu za one kojima su upućeni.

1.4. EU - činjenice i brojke

Evropska unija pokriva blizu 4 miliona kvadratnih kilometara. Gledajući na mapi svijeta ovo nije ogromna teritorija – ali obuhvata 25 država. Veličina država varira, od Francuske (najveća) do Malte (najmanja). Na području EU živi oko 457 miliona stanovnika – treća na svijetu populacija, poslije Kine i Indije.

Tek svaki peti stanovnik na ovoj planeti živi u razvijenim zemljama svijeta. Ovo je zabrinjavajući podatak i razlog zbog čega EU aktivno promovise globalni razvoj. Već sada je EU lider u svijetu, kada je riječ o pomoći zemljama u razvoju.

Standard života u Evropi se značajno popravio u posljednjih deset godina. Godine 1995. bruto nacionalni dohodak (BND) po stanovniku za 25 članica je iznosio 15.200 EUR. Osam godina poslije je narastao na 21.400 EUR (u BiH 1.654 EUR). U zemljama EU standard života je među najvišim u svijetu. Međutim, varira između članica. Najviši životni standard je u Luksemburgu, a najniži u Latviji.

Ambicije EU su da postane najdinamičnija, na znanju bazirana, ekonomija svijeta. To znači veliko ulaganje u istraživanje i edukaciju, kao i omogućavanje pristupa novim znanjima. U cijeloj EU sve veći broj preduzeća i domaćinstava su priključeni na internet i sve više poslova se obavlja putem interneta. U 2004. godini 89% preduzeća i 42% domaćinstava u EU je imalo pristup internetu. I ovi pokazatelji variraju po pojedinim zemljama članicama. Na primjer, 69% domaćinstava u Danskoj je imalo pristup internetu, dok je u Mađarskoj taj broj tek 14%.

Istraživanje i razvoj, posebno novih tehnologija, predstavljaju ključ konkurentnosti u budućnosti, zbog čega je donesena nova strategija EU (2000.) – investirati mnogo više u istraživanje, konkurirajući SAD i Japanu.

U 2003. godini 63% radno sposobnog stanovništva u EU je imalo posao. Najniža stopa nezaposlenosti je bila u regiji Bolzano (sjeverna Italija). Ukupno gledajući, 9% radne snage u EU je bilo nezaposleno u ljeto 2004., u usporedbi sa 5,4% u SAD-u. Jedan od glavnih ciljeva EU jeste ekonomski progres. U proteklih 50 godina, a posebno od 1980-tih, mnogo je urađeno kako bi se smanjile barijere između državnih ekonomija zemalja članica i kako bi se kreiralo jedinstveno tržište na kojem je kretanje robe, ljudi, kapitala i usluga slobodno. U svim zemljama EU, preko 60% BND-a potiče od sektora usluga (banke, turizam, transport i osiguranje).

Iako stanovništvo EU čini samo 7% svjetske populacije, računa se da je EU približno peta po ukupnoj razmjeni dobara u svijetu. Međutim, dvije trećine ukupne EU trgovinske razmjene se odvija unutar EU, što je značajno za sve njene članice.

Najveći partner EU su SAD, ali između 1999. i 2003. trgovinska razmjena EU sa Kinom je duplo uvećana. Tako je Kina trenutno drugi najveći snabdjevač zemalja EU. Značajna je saradnja i EU sa zemljama u razvoju. EU je među najvećim uvoznicama poljoprivrednih proizvoda iz nerazvijenih i zemalja u razvoju.

Dvije zemlje EU (Danska i Velika Britanija) su izvoznici energetske izvora, zahvaljujući njihovim rezervama nafte i gasa u Sjevernom moru. Zbog znatno većih potreba, EU ovisi o vanjskim dobavljačima energije. U 2003. trećina uvoza nafte u EU je porijeklom bila iz Rusije. Ukupno gledajući, polovinu potreba za izvorima energije EU pokriva uvozom. Iz tih razloga Evropa je veoma osjetljiva na međunarodne političke krize zbog čega se naporno radi na razvijanju vlastitih izvora energije, uključujući obnovljive prirodne izvore energije.

Sve više se razvija svijest kod građana EU o potrebi međusobnog upoznavanja i razvijanja zajedništva u okviru Unije. Mnogi provode svoje odmore u drugim zemljama EU, veliki broj ljudi studira ili radi u drugim zemljama zahvaljujući slobodi kretanja. Također, veliki procenat učenika u školama uči najmanje još jedan evropski jezik, pored svog vlastitog. Prema istraživanjima iz 2001., više od polovine stanovnika EU govori najmanje jedan strani jezik.

Iako generalno zadovoljni životom i Evropljani imaju briga. Tri od četiri osobe su zabrinute u vezi sa nezaposlenošću i ekonomskom situacijom. Samo 16% ih smatra da terorizam spada među dva najveća problema u njihovim državama. Podrška ideji EU varira u pojedinim članicama. Država sa najmanje entuzijazma prema EU je Velika Britanija. Podrška EU je najveća u Luksemburgu – mala zemlja sa najvišim životnim standardom i jedna od šest osnivača EU.

2 ODNOS BiH I EU

2.1. Historijski pregled

Ključni događaji u odnosima Bosne i Hercegovine i Evropske unije su:

- **April 1992:** Odnosi Bosne i Hercegovine i Evropske unije počinju se razvijati međunarodnim priznavanjem Republike BiH kao nezavisne i suverene države.
- **Novembar 1995:** Dejtonski (Pariški) mirovni sporazum je zaustavio rat i uspostavio dva entiteta u Bosni i Hercegovini: Federaciju BiH i Republiku Srpsku.
- **1997:** Regionalni pristup - Vijeće ministara Evropske unije postavlja političke i ekonomske uslove za razvoj bilateralnih odnosa. Bosna i Hercegovina uživa autonomne trgovinske povlastice.
- **1998:** Uspostavljanje EU/BiH Konsultativne radne grupe (Consultative Task Force - CTF) koja obezbjeđuje tehničku i stručnu pomoć u području administracije, regulatornog okvira i politike.
- **Maj 1999:** Proces stabilizacije i pridruživanja (Stabilisation and Association Process - SAP). SAP nudi jasnu mogućnost integracije za Bosnu i Hercegovinu, kao i druge četiri zemlje regiona u EU strukture (Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Makedonija i Albanija).
- **Juni 1999:** Usaglašen Pakt stabilnosti - politički dokument čiji je strateški cilj stabilizacija u jugoistočnoj Evropi putem približavanja zemalja regije euroatlanskim integracijama, te jačanja regionalne saradnje. U Sarajevu u julu 1999. godine održan Samit šefova zemalja i vlada Evrope, Kanade, Japana i SAD-a na kome je podržano i ozvaničeno osnivanje Pakta stabilnosti.
- **Mart 2000:** Objavljivanje EU mape puta (Road Map). Ovaj dokument uspostavlja 18 ključnih uslova koje Bosna i Hercegovina treba da ispuni kako bi se pristupilo izradi Studije izvodljivosti (Feasibility Study) za otpočinjanje pregovora o Stabilizaciji i pridruživanju.
- **2000:** Produženje bescarinskog pristupa proizvoda iz Bosne i Hercegovine tržištu Evropske unije.
- **Decembar 2000:** Vijeće donosi uredbu 2666/2000 o programu pomoći EU za obnovu, razvoj i stabilizaciju CARDS - Programa tehničke pomoći Evropske unije za obnovu, razvoj i stabilizaciju namijenjenog Albaniji, Bosni i Hercegovini, Federalnoj Republici Jugoslaviji, Hrvatskoj i Makedoniji

- **Decembar 2002:** Europska komisija saopštila da su smjernice Mape puta o približavanju Evropskoj uniji uglavnom ispunjene.
- **Novembar 2003:** Evropska komisija usvojila prijedlog "Izveštaja o spremnosti" Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.
- **Novembar 2005:** BiH otvorila pregovore sa Evropskom unijom o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

2.2. Ekonomski odnosi

Od 1991. godine Evropska unija je izdvojila više od 2,5 milijarde EUR-a za Bosnu i Hercegovinu.

Glavni ciljevi pružanja pomoći našoj zemlji su bili:

- humanitarna pomoć,
- pomoć u učvršćivanju mirovnog procesa i jačanje saradnje između entiteta,
- pomirenje etničkih skupina, povratak izbjeglih i prognanih na njihova ognjišta,
- uspostavljanje funkcionalnih institucija države BiH i održive demokratije, baziranih na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava,
- postavljanje temelja za održivi ekonomski razvoj i rast ,
- približavanje BiH standardima i principima EU.

1991. – 2003. Podrška EU Bosni i Hercegovini – izraženo u milionima EUR-a												
91-94	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Total
Programi: Phare, Obnova i CARDS												
0,21	0,65	229,7	211,2	190,5	118,4	90,3	105,2	71,9	63,0	65,0	49,40	1.195,58
ECHO (humanitarna pomoć)												
495,3	145,0	142,5	105,0	87,95	58,90	0,40	0,75	/	/	/	/	1.035,74
Konkretna akcije												
	70,00	65,40	39,90	15,00	30,90	3,96						225,16
Demokratija i ljudska prava												
	0,70	4,80	4,80	1,80	0,80	0,60	0,80	2,30	2,00	2,00		20,60
Ostalo												
					25,00	10,00	25,00		15,00	35,00		110,00
Ukupna pomoć EU												
495,5	216,4	442,4	360,9	295,2	233,9	105,3	131,8	74,2	80,00	102,0	49,4	2.586,98

Tabela 1: Struktura pomoći EU prema BiH

Evropska unija je glavni trgovinski partner BiH. Razmjena sa EU čini oko 50% ukupne spoljnotrgovinske razmjene naše zemlje. Većina proizvoda proizvedenih u BiH je oslobođena plaćanja carina prilikom izvoza na tržište EU. Naši proizvodi se velikim dijelom plasiraju na tržište Italije, Njemačke i Slovenije. Uvoz iz EU je najčešći iz ovih istih zemalja i manjim dijelom iz Austrije. Uglavnom se izvoze proizvodi iz metalo-prerađivačkog i drvo-prerađivačkog sektora, proizvodi mineralnog porijekla i proizvodi hemijske industrije. Uvoz obuhvata rezervne dijelove za mašine, minerale, prehrambene proizvode i hemikalije.

2.3. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

Bosna i Hercegovina je 25. novembra 2005. godine zvanično otvorila pregovore sa Evropskom unijom o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Otvaranjem pregovora naša zemlja je započela novu fazu procesa evropskih integracija.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) je nova, treća generacija evropskih sporazuma ponuđena isključivo zemljama Zapadnog Balkana¹, u sklopu Procesu stabilizacije i pridruživanja. Sporazum predstavlja međunarodni ugovor i samim tim predstavlja obavezujući akt za sve nivoe vlasti u zemlji. Okvir SSP-a za Bosnu i Hercegovinu je već utvrđen i slijediti će primjere zemalja iz regije, koje su ga ranije potpisale.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sastoji se od 10 poglavlja:

- opća načela,
- politički dijalog,
- regionalna saradnja,
- slobodno kretanje roba,
- kretanje radnika, poslovni planovi, pružanje usluga, kapital,
- usklađivanje prava, provedba prava i pravila tržišnog natjecanja,
- pravosuđe i unutrašnji poslovi,
- oblici saradnje,
- finansijska saradnja,
- institucionalne, opće i završne odredbe.

Direktorat za proširenje Evropske komisije i pregovarački tim zemlje koja pregovara, predstavljaju glavne učesnike u pregovorima. Vezano za pojedinačna poglavlja SSP-a, saradnja se odvija sa direktoratima pojedinih sektora. Glavni pregovarač ispred Evropske komisije je Direktor Generalnog direktorata Evropske komisije za proširenje, g. Reinhard Priebe. Glavni pregovarač BiH je g. Igor Davidović, a pregovarački tim uključuje predstavnike i interese cijele zemlje i ima usaglašenu pregovaračku poziciju. Sam proces pregovaranja bit će organizovan kroz radne grupe.

¹Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Srbija i Crna Gora

Ključni element je prilagođavanje rokova zemlje koja pregovara o SSP-u i to prilagođavanje odražava se u tranzicijskim periodima predviđenim za SSP. Sporazumom se stvara zona slobodne trgovine s EU nakon utvrđenog prijelaznog perioda. Kada zemlja potpiše SSP to označava njenu političku, ekonomsku, demokratsku i zakonodavnu pripremljenost za dobijanje statusa potencijalnog kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Također, činom potpisivanja SSP s EU, označava se formalna pripremljenost zemlje potpisnice za preuzimanje i provedbu standarda Unije, koji su preduvjet početka pregovora o punopravnom članstvu.

Nakon pregovora s Evropskom komisijom slijedi parafiranje, zatim potpis, a potom i ratificiranje u Evropskom parlamentu, Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine i parlamentima zemalja članica Evropske unije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Zaključivanjem SSP-a po prvi put će se uspostaviti ugovorni odnosi između Bosne i Hercegovine i Evropske unije, što predstavlja prvi korak ka institucionaliziranju odnosa naše zemlje s EU, kao i omogućavanje postupne pripreme BiH za ostvarenje punopravnog članstva u EU.

Šta Bosna i Hercegovina dobiva potpisivanjem SSP-a i šta iz njega proizlazi?

- Sklapanjem ovog Sporazuma Bosna i Hercegovina čini neophodan korak ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.
- Potpisivanjem Sporazuma Bosna i Hercegovina i EU stupaju u ugovorni odnos.
- Sporazum je mješovitog karaktera i njime se uređuju odnosi Bosne i Hercegovine s Evropskom unijom u sva tri stuba EU: 1. Evropska zajednica i aspekti jedinstvenog tržišta, 2. Zajednička vanjska i sigurnosna politika, 3. Pravosuđe i unutrašnji poslovi.
- Daljnja izgradnja kredibiliteta zemlje kod međunarodne javnosti, institucija EU, država članica EU, kao i kod drugih međunarodnih organizacija, na primjer Svjetske banke, NATO-a i Svjetske trgovinske organizacije.
- Najznačajniji dio SSP-a je uspostava područja slobodne trgovine između Bosne i Hercegovine i Evropske unije, a odnosi se na obostrano ukidanje svih carina i količinskih ograničenja u međusobnoj trgovini proizvodima porijeklom iz BiH i EU. To bi trebalo podstaknuti daljnji razvoj konkurentnosti domaćih izvoznika, te povećati investicije i zaposlenost u određenim preduzećima i oblastima privrede.
- Regionalna saradnja nakon potpisivanja Sporazuma mora biti pojačana, posebno sa državama koje su u istom ugovornom odnosu s EU. Regionalna saradnja se tiče: uspostave političkog dijaloga, uspostave zone slobodne trgovine, a posebno oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova.
- Potpisivanjem SSP-a Bosna i Hercegovina će postati privlačnija za strane investitore, jer je Sporazum jamac stabilnosti i tržišta u zemlji.
- Potpisivanjem Sporazuma Bosna i Hercegovina će preći u fazu obaveznog usaglašavanja domaćeg zakonodavstva sa propisima EU.

- Potpisivanjem Sporazuma Bosna i Hercegovina će se morati obavezati na saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, sa članicama EU.
- Saradnja u oblasti viza, granične kontrole, azila i migracije podrazumijeva tehničku i pravnu pomoć u razmjeni informacija o zakonodavstvu i praksi, izradi zakona, povećanju efikasnosti institucija, te zaštiti putnih isprava i otkrivanju lažnih isprava.
- Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s EU, stvaraju se osnovne pretpostavke za razgovore o liberalizaciji viznog režima.
- Pomoć EU Bosni i Hercegovini nastavit će se, ali kao potpisnica SSP-a, a još više kao budući kandidat za članstvo u EU, Bosna i Hercegovina dobiti će mogućnost korištenja novih pretprijetnih fondova EU, kao što su ISPA² i SAPARD³.

² ISPA - program namijenjen transportnoj infrastrukturi i zaštiti okoline

³ SAPARD - program namijenjen poljoprivredi i ruralnom razvoju

3 SMJERNICE ZA IZVOZ U EU

3.1. Unutrašnje tržište EU

Unutrašnje tržište predstavlja srž današnje Evropske unije, a osnovno njegovo obilježje je sloboda kretanja ljudi, roba, usluga i kapitala.

1. Neke od karakteristika slobodnog kretanja ljudi su:
 - ukidanje graničnih kontrola,
 - usklađivanje zakona o azilu, oružju i drogama,
 - pravo građanina EU da se nastani i radi na teritoriji druge zemlje iz EU.
2. Neke od karakteristika slobodnog kretanje roba su:
 - ukidanje graničnih kontrola,
 - usklađivanje tehničkih propisa i standarda,
 - usklađivanje poreza.
3. Neke od karakteristika slobodnog kretanja usluga su:
 - liberalizacija finansijskih usluga,
 - usklađivanje bankarskog sektora i sektora osiguranja,
 - liberalizacija tržišta transporta i telekomunikacija.
4. Neke od karakteristika slobodnog kretanja kapitala su:
 - veća sloboda monetarnih kretanja i transakcija kapitala,
 - koraci prema zajedničkom tržištu za finansijske usluge,
 - liberalizacija transfera hartija od vrijednosti.

Nakon što su ukinute carine i kvote, stvaranje uslova za potpuno slobodno kretanje roba predstavljalo je pravi izazov. Stoga je bilo neophodno donijeti zajednička pravila o kvalitetu proizvoda, imajući u vidu potrebu zaštite potrošača.

"Jedinstvenim evropskim aktom" iz 1986. godine, određene su mjere koje treba provesti radi stvaranja unutrašnjeg tržišta. Naime, do 1993. godine bila je predviđena provedba čak oko 270 mjera neophodnih za ostvarenje unutrašnjeg tržišta.

Najveći dio planiranog je i ostvaren, pa je 1. januara 1993. godine uspostavljeno unutrašnje tržište EU, a 2002. stvorena je ekonomska i monetarna unija i uveden je euro.

Od nastanka do danas, unutrašnje tržište potaknulo je otvaranje preko 2,5 miliona novih radnih mjesta, te je doprinijelo stvaranju dodatnog bogatstva u vrijednosti od preko 800 milijardi eura. Područje mašina i mehaničkih uređaja tj. sektor "mašinogradnja" je za EU posebno važan. Taj sektor godišnje

ostvaruje oko 400 milijardi eura prihoda i zapošljava više od 2,6 miliona radnika. Radna snaga u ovom sektoru je u većini visoko obrazovana. EU je i najveći izvoznik u tom sektoru (150 milijardi eura), ispred SAD (62 milijarde eura) i Japana (67 milijardi eura).

Slobodan protok robe u Evropskoj uniji se u priličnoj mjeri bazira na zakonodavstvu nazvanom Novi pristup, kojim se određuju samo esencijalni zahtjevi, smanjuje nadzor državnih organa prije nego se proizvodi plasiraju na tržište i primjenjuje obezbjeđivanje kvaliteta, kao i druge savremene tehnike utvrđivanja usaglašenosti proizvoda. Namjena ovog zakonodavstva je da obezbijedi sigurnost proizvoda i pomogne proizvođaču da postigne ovaj cilj na optimalan način. Zato države članice ne smiju zabraniti, ograničiti ili ometati da se takvi proizvodi nađu na tržištu.

Poduzetnička politika EU važna je za poticanje inovacija, poduzetništva i konkurentnosti u proizvodnji i pružanju usluga. Cilj joj je osigurati svim poslovnim subjektima mogućnost tržišnog natjecanja i trgovine pod poštenim i jednakim uvjetima, a posebna pozornost pridaje se specifičnim potrebama i obilježjima pojedinih sektora, poput turizma, avioindustrije ili biotehnologije.

Evropsko vijeće usvojilo je 2000. godine "Povelju za mala preduzeća" pozivajući države članice i Komisiju da podrže mala preduzeća u deset glavnih područja: (1) obrazovanje i obučavanje za poduzetništvo, (2) jeftinije i brže pokretanje preduzeća, (3) bolje zakonodavstvo i regulativa, (4) dostupnost potrebnih radnih vještina, (5) poboljšanje online pristupa, (6) bolje korištenje prednosti unutrašnjeg tržišta, (7) porezna i finansijska pitanja, (8) jačanje tehnoloških sposobnosti malih preduzeća, (9) korištenje uspješnih modela za elektroničko poslovanje i razvijanje vrhunske podrške malim preduzećima, (10) bolja zastupljenost interesa malog poduzetništva u tijelima Unije i na nacionalnom nivou.

3.2. EU zakonodavstvo (direktive novog i starog pristupa)

U bilo kom društvu dizajn proizvoda može biti takav da svoje korisnike izvrgava potencijalnoj opasnosti od lakših ili težih ozlijeđa. U cilju zaštite svojih građana (potrošača) od nesigurnih proizvoda, vlade su razvijale zakonodavstvo i tehničke normative koje proizvodi moraju zadovoljavati da bi se slobodno kretali na tržištu. Tehnička pravila pojedinačnih zemalja se mogu značajno razlikovati, kako zbog različitog istorijskog razvoja zemalja, tako i zbog različite zakonske i poslovne prakse, te time postati ogromna barijera slobodnom protoku roba između zemalja. Upravo su ove prepreke, koje su kasnije dobile naziv *tehničke barijere*, postale veliki problem EU.

Da bi se prevazišle tzv. *tehničke barijere* i omogućio slobodan protok roba, a time jedinstveno tržište i jedinstveni ekonomski prostor, odlučeno je da se definišu jedinstveni tehnički standardi za sve članice EU. Princip kojim se vodilo je obezbjeđenje visokog nivoa zaštite potrošača. Time su postavljeni temelji za harmonizaciju propisa Evropske unije.

Problemi koji su se pojavljivali bili su najvećom mjerom uzrokovani nivoom razvijenosti ove oblasti u pojedinim zemljama članicama. Kasniji naponi su bili usmjereni na, što je moguće veće, usklađivanje zakonodavstva između zemalja članica Unije, te rješavanju problema koji su se pojavljivali usljed praktične primjene mjera harmonizacije. Rezultat toga je bio uvođenje procedure "novog pristupa" formulisane Direktivom 98/34/EC koja se odnosi na spriječavanje nastanka novih barijera trgovini na način da se pravovremeno informira o prijedlozima novih standarda i tehničkih propisa.

Države članice moraju obezbijediti uslove da proizvodi koji dolaze na tržište ne ugrožavaju sigurnost i zdravlje ljudi. Prije plasmana proizvoda na tržište EU potrebno je izvršiti ocjenu usklađenosti sa odgovarajućim tehničkim propisima.

Legislativa iz domena slobodnog kretanja i sigurnosti industrijskih proizvoda je grubo podijeljena u dvije oblasti:

- oblast starog pristupa (direktive starog sektorskog pristupa), koja se odnosi na motorna vozila, prehrambene proizvode, hemikalije i lijekove.
- oblast novog pristupa (direktive novog pristupa, od 1985.), koja se odnosi na tehničke industrijske proizvode, a sadrži suštinske zahtjeve za zdravlje i bezbjednost, upućuje na harmonizovane standarde i CE označavanje.

Direktive starog (sektorskog) pristupa su nepodesne za primjenu, jer iziskuju veliki utrošak vremena zbog tehničke orijentacije – detaljne specifikacije za određene kategorije proizvoda.

Direktivama starog pristupa pokriveni su slijedeći proizvodi:

- motorna vozila i prikolice,
- motorna vozila sa dva ili tri točka,
- prehrambeni proizvodi,
- hemijski proizvodi,
- lijekovi za ljudsku upotrebu,
- lijekovi za veterinarsku upotrebu.

Direktive starog pristupa bazirane su na posebnom principu i svaka Direktiva za svoje provođenje zahtijeva specifičnu infrastrukturu. Za sektore kao što su prehrambeni proizvodi, farmaceutski proizvodi, motorna vozila i hemijski proizvodi još uvijek su na snazi direktive starog pristupa. Tehnički zahtjevi koji se moraju zadovoljiti i odgovarajuće ispitne procedure navedene su u posebnim Direktivama. S obzirom na kontinuirani tehnički razvoj, potrebno je vršiti redovno prilagođavanje zakonodavstva tehničkom progresu.

3.3. Novi pristup

3.3.1. Bitni (esencijalni) zahtjevi u novom pristupu

Direktive novog pristupa donesene su u cilju obezbjeđivanja slobodnog protoka proizvoda, koji su u skladu sa nivoom zaštite, koju određuju odgovarajuće direktive. Zato države članice ne smiju zabraniti, ograničiti ili ometati da se i takvi proizvodi nađu na tržištu. Nova regulativna tehnika i

strategija je bila utvrđena rezolucijom Vijeća EU iz 1985. godine o novom pristupu na tehničkoj harmonizaciji i standardizaciji.

Osnovni princip novog pristupa je ograničenje harmonizacije zakonodavstva na esencijalne zahtjeve za koje postoji javni interes. Ovi zahtjevi, pored ostalog, posebno obuhvataju zaštitu zdravlja i bezbjednost korisnika (obično potrošača i radnika), a u nekim slučajevima i druga osnovna pitanja (npr. zaštitu svojine, domaćih životinja ili čuvanja okoline).

Esencijalnim zahtjevima se ne daju detaljne specifikacije za izradu proizvoda. Esencijalni zahtjevi su propisani priložima direktiva i uključuju sve što je potrebno za postizanje ciljeva direktive. Proizvodi se mogu plasirati na tržište i koristiti samo ako su u skladu sa esencijalnim zahtjevima.

Ovi zahtjevi su koncipirani tako da omogućavaju i obezbjeđuju visok stepen sigurnosti. Odnose se na određene rizike u vezi sa proizvodnjom (na primjer, fizička ili mehanička otpornost, zapaljivost, hemijske, električne ili biološke karakteristike, higijena, radioaktivnost, preciznost), na proizvod, odnosno njegov rad (mjere u pogledu materijala, plana konstrukcije, procesa izrade, uputstava koja priprema proizvođač) ili određuju glavni cilj zaštite. Često su kombinacija svega navedenog. Zato za određeni proizvod može istovremeno važiti više direktiva, jer je jedino na taj način moguće obuhvatiti sve esencijalne zahtjeve.

Dakle, esencijalnim zahtjevima se definišu rezultati koje treba postići ili rizici koje treba razmatrati, ali se ne definišu ili ne predviđaju tehnička rješenja. Zbog ove fleksibilnosti, proizvođači mogu sami birati načine za ispunjavanje esencijalnih zahtjeva. Ovo omogućava prilagođavanje proizvođača tehničkom napretku, npr. prilikom izbora materijala i planiranja proizvoda.

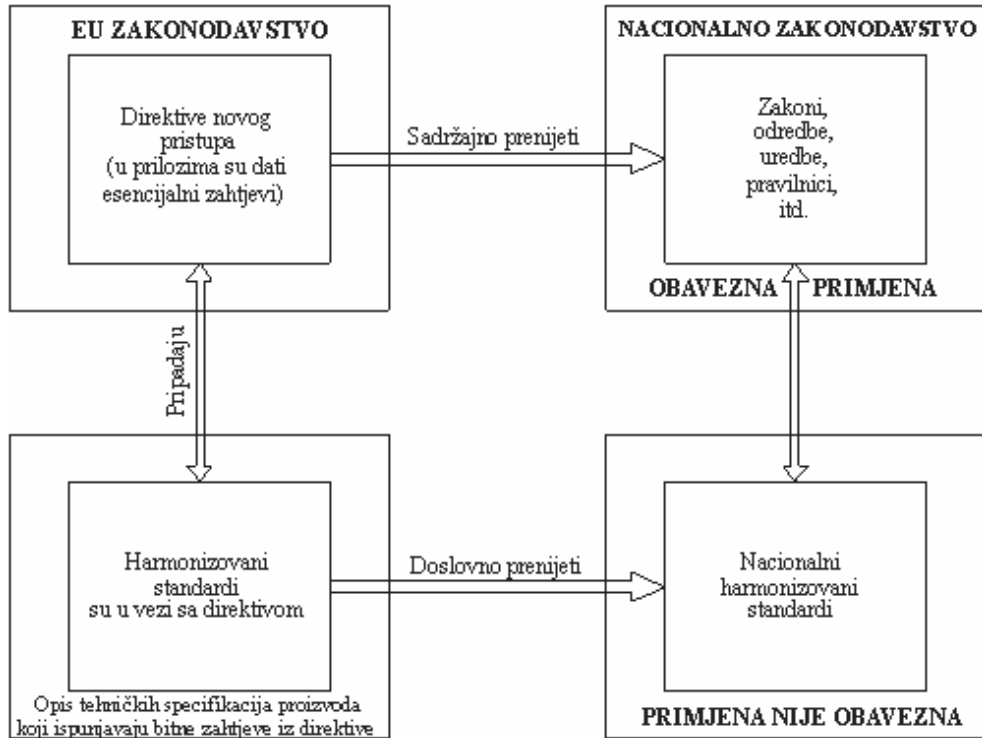
3.3.2. Proces harmonizacije

Direktivama novog pristupa pripadaju harmonizovani standardi, kojih može biti za pojedinačnu direktivu i više stotina. Harmonizovani standardi su evropski standardi, koje su prihvatile evropske organizacije za standardizaciju. Pripremljeni su u skladu sa općim smjernicama, koje su postavljene zajedničkim dogovorom Evropske komisije i evropskih organizacija za standardizaciju i u skladu sa ovlaštenjima, koje je dala Komisija nakon konsultacije sa zemljama članicama. Primjena ovih standarda je neobavezna.

Novom regulativom uvedeni su slijedeći principi (slika 2):

- harmonizacija zakonodavstva je ograničena na esencijalne zahtjeve kojima moraju udovoljiti proizvodi kod slobodnog protoka unutar EU,
- tehničke specifikacije o usaglašenosti proizvoda sa esencijalnim zahtjevima, koje postavljaju direktive, date su u harmoniziranim standardima,
- primjena harmoniziranih ili drugih standarda nije obavezujuća - proizvođač može uvijek pokušati na drugi način dokazati da proizvod zadovoljava esencijalne zahtjeve,

- za proizvode izrađene u skladu sa harmoniziranim standardima važi pretpostavka o usklađenosti sa esencijalnim zahtjevima,
- proizvođači mogu birati između različitih postupaka utvrđivanja usklađenosti koji su predviđeni odgovarajućom direktivom.

Slika 2: Proces harmonizacije

3.3.3. Direktive novog pristupa

Prva serija Direktiva usvojena prema novom pristupu reguliše familije proizvoda, kao što su posude pod pritiskom, mašine, lična zaštitna oprema, medicinski uređaji, neautomatske vage, aparati na plinska goriva, građevinski proizvodi, te oprema za korištenje u potencijalno eksplozivnim sredinama.

Direktiva o elektromagnetnoj kompatibilnosti (EMC) i Direktiva o niskom naponu (LVD) obuhvataju horizontalne rizike (primjenjive na više familija proizvoda).

Da bi se Direktive mogle primjenjivati, neophodno je ispuniti slijedeće predušlove:

- donijeti Odluku o proceduri za certifikaciju usklađenosti svakog proizvoda, ili grupe proizvoda, u skladu sa zahtjevima Direktive,

- svaka država članica mora pripremiti listu certifikacijskih tijela, inspekcijskih tijela i ispitnih laboratorija ovlaštenih da obavljaju specifične zadatke navedene u direktivi,
- donijeti odluku o Evropskim tehničkim specifikacijama, tako da oni proizvodi koji zadovoljavaju te specifikacije mogu nositi CE znak, koji im omogućava slobodno kretanje, marketing i korištenje.

Direktive novog pristupa se primjenjuju na proizvode koji se namjeravaju prvi put plasirati na tržište Unije (novi proizvod), kako za proizvode koji su proizvedeni u zemljama članicama, tako i za proizvode porijeklom iz trećih zemalja. Za polovne proizvode primjenjuju se samo na one uvezene iz trećih zemalja, čak i za one proizvedene prije stupanja na snagu direktiva. Definicija novog proizvoda koji podliježe primjeni direktiva obuhvata i proizvode koji su modificirani do te mjere da mijenjaju svoju prvobitnu funkciju, tip ili namjenu. Popravke koje ne mijenjaju bitne karakteristike proizvoda, makar bile izvedene i u trećim zemljama ne podliježu primjeni direktiva, uz uslov da je prvobitni proizvod odgovarao zahtjevima. Međutim, to tumačenje definicije se određuje od slučaja do slučaja.

Esencijalni zahtjevi koji su propisani različitim direktivama mogu se međusobno preklapati ili dopunjavati, ovisno o opasnostima koje pokrivaju zahtjevi u vezi sa posmatranim proizvodom. U takvim slučajevima vrši se zajednička primjena svih direktiva koje pokrivaju potencijalne opasnosti, a koje predmetni proizvod može uzrokovati.

Dvije ili više direktiva mogu pokrivati isti proizvod ili opasnost. U tom slučaju obično neke od njih sadrže listu proizvoda koji se isključuju, odnosno sadrže upute u kojim slučajevima se daje prednost drugim direktivama.

Direktive novog pristupa koje zahtijevaju postavljanje CE oznake na proizvode, kako bi se dokazalo da je proizvod siguran za korištenje po ljude, životinje i okolinu, su:

1. Niskonaponska oprema (72/23/EEC; 93/68/EEC)
2. Jednostavne posude pod pritiskom (87/404/EEC; 90/488/ECC; 93/68/EEC)
3. Sigurnost igračaka (88/378/EEC; 93/68/EEC)
4. Građevinski proizvodi (89/106/EEC; 93/68/EEC)
5. Elektromagnetna kompatibilnost (89/336/EEC; 93/68/EEC; 92/31/EEC)
6. Lična zaštitna oprema (89/686/EEC; 93/68/EEC; 93/95/ECC; 96/58/EC)
7. Neautomatske vage (90/384/EEC; 93/68/EEC)
8. Aktivni implantabilni medicinski uređaji (90/385/EEC; 93/68/EEC)
9. Uređaji na gasovita goriva (90/396/EEC; 93/68/EEC)
10. Vrelvodni kotlovi (92/42/EEC; 93/68/EEC)
11. Eksplozivni za civilnu upotrebu (93/15/EEC)
12. Oprema i zaštitni sistemi u potencijalno eksplozivnim atmosferama (94/9/EC)
13. Medicinska sredstva (93/42/EEC; 98/79/EC; 2000/70/EC)
14. Plovila za rekreaciju (94/25/EC; 2003/44/EC)
15. Liftovi (95/16/EC)

16. Oprema pod pritiskom (97/23/EC)
17. Sigurnost mašina (98/37/EC; 98/79/EC)
18. In vitro dijagnostički medicinski uređaji (98/79/EC)
19. Oprema radio i telekomunikacijskih terminala (1999/5/EC)
20. Žičare za prevoz osoba (2000/9/EC)
21. Mjerni instrumenti (2004/22/EC)

Direktive novog pristupa koje ne zahtijevaju postavljanje CE oznake na proizvode su:

1. Pakovanje i otpad od pakovanja (94/62/EC)
2. Interoperabilnost trans-evropskog visoko-brzinskog željezničkog sistema (96/48/EC)
3. Mornarička oprema (96/98/EC)
4. Interoperabilnost trans-evropskog konvencionalnog željezničkog sistema (2001/16/EC)

3.3.4. Procedure za ocjenjivanje usaglašenosti

Države EU su uvođenjem zajedničkog unutrašnjeg tržišta, iz sistema obaveznog provjeravanja ili certificiranja proizvoda prije plasiranja na tržište, prešle na novi sistem. Sada proizvođač može sam da sprovede odgovarajuće postupke utvrđivanja usklađenosti ili u saradnji sa nezavisnim institucijama.

Postupke utvrđivanja usklađenosti proizvoda sa esencijalnim zahtjevima, koje određuju direktive novog pristupa, čine moduli globalnog pristupa. Ovi moduli određeni su zaključkom Vijeća EU 93/465/EEC.

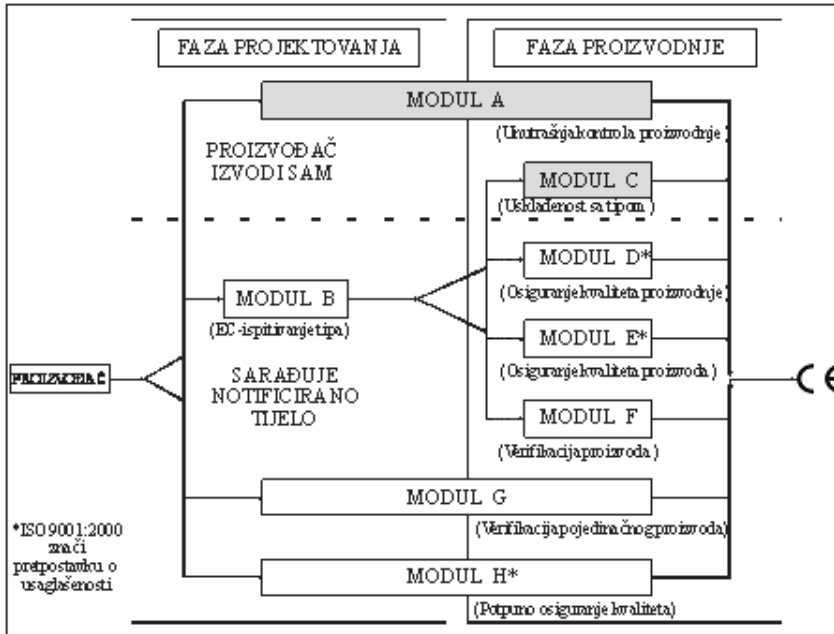
Sušтина modula globalnog pristupa je sadržana u slijedećem:

- utvrđivanje usaglašenosti je podijeljeno na module koji određuju različite postupke,
- moduli se odnose na fazu projektovanja proizvoda, proizvodnju ili oboje - da dobijemo potpune postupke za utvrđivanje usaglašenosti, kao što je to određeno pojedinačnim direktivama, možemo međusobno kombinovati osam osnovnih modula i dodatnih osam varijanti,
- za proizvod treba obaviti procjenu usklađenosti, u skladu sa odgovarajućim modulom, kako u fazi projektovanja tako i u fazi proizvodnje,
- svakom direktivom novog pristupa opisuje se vrsta i sadržaj mogućih postupaka za utvrđivanje usaglašenosti - kada je na raspolaganju više opcija, direktivama se propisuju i kriteriji na osnovu kojih se proizvođač odlučuje za pojedinačnu varijantu.

Izbor između modula je potreban kad za proizvod važe odredbe više direktiva. U takvim slučajevima je poželjno da je proizvođaču na raspolaganju opšti postupak, koji sadrži sve odgovarajuće direktive, ili barem postupke koji su kompatibilni.

MODUL Opis	Sadržaj
A Unutrašnja kontrola proizvodnje	Obuhvata interni dizajn i kontrolu proizvodnje. Ovaj modul ne uključuje notificirano tijelo. Proizvođač sastavlja deklaraciju o usklađenosti.
B EC – ispitivanje tipa	Obuhvata fazu dizajna i mora mu slijediti jedan od modula za utvrđivanje usklađenosti u fazi proizvodnje (C, D, E, F). Certifikat o EC – ispitivanju tipa izdaje notificirano tijelo.
C Usklađenost sa tipom	Obuhvata fazu proizvodnje i slijedi nakon modula B. Obezbijeđuje usklađenost sa tipom, kao što je opisano u certifikatu o EC – ispitivanju tipa, koji je izdat u skladu sa modulom B. Ovaj modul ne zahtjeva uključivanje notificiranog tijela.
D Osiguranje kvaliteta proizvodnje	Obuhvata fazu proizvodnje i slijedi nakon modula B. Proizilazi iz standarda kvaliteta EN ISO 9002. Notificirano tijelo je odgovorno za odobravanje i kontrolu sistema kvaliteta proizvodnje, za kontrolu finalnog proizvoda i testiranje od strane proizvođača.
E Osiguranje kvaliteta proizvoda	Obuhvata fazu proizvodnje i slijedi nakon modula B. Proizilazi iz standarda kvaliteta EN ISO 9003. Uključuje notificirano tijelo, koje je odgovorno za odobravanje i kontrolu sistema kvaliteta proizvoda, za kontrolu finalnog proizvoda i testiranje koje pripremi proizvođač.
F Verifikacija proizvoda	Obuhvata fazu proizvodnje i slijedi nakon modula B. Notificirano tijelo nadzire usklađenost sa tipom, kao što je opisano u certifikatu o EC-ispitivanju tipa, koji je izdat u skladu sa modulom B, i izdaje certifikat o usklađenosti.
G Verifikacija pojedinačnog proizvoda	Obuhvata fazu dizajna i fazu proizvodnje. Notificirano tijelo vrši ispitivanje svakog proizvoda pojedinačno i izdaje certifikat o usklađenosti.
H Potpuno osiguranje kvaliteta	Obuhvata fazu projektovanja i fazu proizvodnje. Proizilazi iz standarda kvaliteta EN ISO 9001. Notificirano tijelo je odgovorno za odobravanje i kontrolu sistema kvaliteta za projektovanje, proizvodnju, kontrolu finalnih proizvoda i testiranje koje pripremi proizvođač.

Tabela 2: Oсам osnovnih modula globalnog pristupa

Slika 3: Globalni pristup – 8 modula

DODATNI ELEMENTI U VEZI OSNOVNIH MODULA	
Aa1 i Cbis1 Unutrašnja kontrola proizvodnje i jedno ili više ispitivanja jednog ili više specifičnih aspekata finalnog proizvoda	Notificirano tijelo je uključeno u fazu dizajna ili proizvodnje u vezi ispitivanja koje provodi ili se provodi u njegovo ime. Proizvodi za koje to važi i ogledi koji se mogu izvršiti su navedeni u direktivi.
Aa2 i Cbis2 Unutrašnja kontrola proizvodnje i provjeravanje proizvoda u slučajno odabranim intervalima	Notificirano tijelo je uključeno u provjere proizvoda u fazi proizvodnje. Odgovarajući aspekti provjera su navedeni u direktivi.
Dbis Osiguranje kvaliteta proizvodnje bez korištenja modula B	Traži se tehnička dokumentacija.
Ebis Osiguranje kvaliteta proizvodnje bez korištenja modula B	Traži se tehnička dokumentacija.
Fbis Verifikacija proizvoda bez korištenja modula B	Traži se tehnička dokumentacija.
Hbis Potpuno osiguranje kvaliteta sa kontrolom dizajna.	Notificirano tijelo analizira dizajn proizvoda ili proizvoda i njegovih varijanti te izdaje certifikat o EC ispitivanju dizajna.

Tabela 3: Varijante osnovnih modula globalnog pristupa

3.3.5. Tehnička dokumentacija za proizvod

Proizvođači moraju izraditi za proizvod tehničku dokumentaciju, koja ima značajnu ulogu kod ispunjavanja zahtjeva predviđenih direktivama novog pristupa. Ona treba da sadrži podatke i dokaze o usaglašenosti proizvoda sa esencijalnim zahtjevima datim u direktivama.

Tehnička dokumentacija obuhvata fazu projektovanja, proizvodnje i primjene proizvoda, a može biti i sastavni dio dokumentacije sistema upravljanja kvalitetom, kad se direktivom traži osiguranja kvaliteta (modul D, E i H).

Sadržaj tehničke dokumentacije je posebno određen svakom direktivom, zavisno od vrste proizvoda. Uputstvo za upotrebu proizvoda je važan dio tehničke dokumentacije. Ono se prilagođava vrsti proizvoda, vrstama opasnosti i predviđenom znanju korisnika. Tehnička dokumentacija se sastoji iz dijela A (legitimacija proizvoda – može se dati na uvid svim zainteresovanim stranama) i iz dijela B (poslovna tajna - u njemu se nalaze detaljni tehnički opisi proizvoda sa svim proračunima i postupcima izrade).

Proizvođač je dužan čuvati tehničku dokumentaciju 10 godina od datuma proizvodnje, osim ako direktiva ne specificira drugi period. Tehnička dokumentacija mora biti na raspolaganju organima nadzora nad tržištem.

Primjer sadržaja tehničke dokumentacije proizvoda:

Dio A:

- podaci o proizvođaču (ime, adresa, telefon, e-mail,...),
- proizvod (naziv, tip, serijski broj,...),
- opis proizvoda – osnovni tehnički podaci,
- spisak upotrebljenih harmonizovanih standarda,
- tehnički opis i rješenja,
- uputstva (za instalaciju, upotrebu, održavanje,...),
- EC – deklaracija o usklađenosti,
- sadržaj dijela B.

Dio B:

- analiza rizika i rješenja za eliminaciju opasnosti,
- detaljni nacrti izrade proizvoda sa objašnjenjima,
- proračuni i rješenja,
- postupci ispitivanja i rezultati,
- certifikati notificiranog tijela,
- certifikati za upotrebljene materijale,
- EC – deklaracija o usklađenosti za komponente,
- ostalo, po potrebi.

U skladu sa direktivama novog pristupa, proizvođač mora identifikovati opasnosti i procjeniti rizike, koji su povezani sa korišćenjem proizvoda. Na osnovu ove procjene, potrebno je izabrati odgovarajuće mjere za smanjenje opasnosti.

Procjena rizika je sastavni dio procesa, kojim proizvođač garantuje da proizvod ne ugrožava zdravlje i bezbjednost ljudi, domaćih zivotinja i imovine. Primjena procjene rizika je navedena u više direktiva novog pristupa i u nekim harmonizovanim standardima koji su u vezi sa direktivama.

Mjere za otklanjanje opasnosti, odnosno smanjenje rizika, treba vršiti prema slijedećem redoslijedu:

1. otklanjanje opasnosti (promjena procesa, materijala i td.)
2. smanjivanje rizika dizajnom
3. smanjivanje rizika pomoću tehničkih sredstava (lična zaštitna oprema, mreže, ograde, itd.)
4. upozorenja u uputstvima za upotrebu

3.3.6. EC deklaracija o usklađenosti

EC - deklaracija o usklađenosti je dokument, kojim proizvođač izjavljuje da njegov proizvod odgovara bitnim zdravstvenim i bezbjednosnim zahtjevima direktiva novog pristupa. Ovim dokumentom proizvođač preuzima odgovornost za proizvod. U zavisnosti od odabranog postupka usaglašavanja proizvoda, EC deklaracijom se mora potvrditi da proizvod ispunjava esencijalne zahtjeve odgovarajućih direktiva ili da je proizvod u skladu sa tipom za koji je izdat certifikat o EC ispitivanju tipa.

Sadržaj EC - deklaracije o usklađenosti propisan je svakom direktivom posebno i zavisi od vrste proizvoda, a u osnovi obuhvata:

- naziv i adresu proizvođača ili ovlaštenog zastupnika,
- identifikaciju proizvoda (naziv, tip, model broj, itd.),
- popis direktiva čije zahtjeve proizvod ispunjava,
- pregled korištenih harmonizovanih standarda i drugih normativnih dokumenata,
- dodatne podatke koji mogu biti potrebni (kategorija, stepen) za izbor modula,
- datum izdavanja deklaracije,
- potpis i ime ovlaštenog lica,
- izjavu proizvođača, odnosno ovlaštenog zastupnika o isključivoj odgovornosti.

Pored navedenih podataka EC - deklaracija o usklađenosti treba da sadrži naziv, adresu i identifikacioni broj ovlaštenog organa (notifikaciono tijelo), ako je učestvovao u postupku utvrđivanja usklađenosti, kao i ime i adresu lica koje čuva tehničku dokumentaciju. EC - deklaracija o usklađenosti mora odmah biti na raspolaganju organima nadzora, a prema nekim direktivama traži se da je svakom proizvodu priložena.

EC - deklaracija o usklađenosti se čuva najmanje 10 godina od datuma proizvodnje, osim, ako u direktivi nije drugačije navedeno. Mora da bude napisana na jednom od zvaničnih jezika EU, a ako prati proizvod treba da bude na službenim jezicima države na čije se tržište proizvod plasira.

Na kraju, proizvođač treba da postavi na proizvod oznaku CE i na taj način potvrdi da je ispunio zahtjeve svih relevantnih direktiva novog pristupa. Da bi se postupci utvrđivanja usaglašenosti odvijali na pravilan način, tehnička dokumentacija mora uvijek biti napisana na jeziku koji je razumljiv ovlaštenom organu.

3.3.7. Notificirana tijela

3.3.7.1. Principi notifikacije

Notificirana tijela provode ocjenjivanje usklađenosti u odnosu na zahtjeve novog pristupa, u slučajevima kada direktive propisuju obavezno učešće treće strane. Zemlje članice prijavljuju notificirana tijela. One mogu izabrati tijela pod svojom jurisdikcijom, u slučaju da ta tijela ispunjavaju zahtjeve direktiva i principe propisane odlukom 93/465/EEC.

Ocjena tijela koje želi da bude notificirano tijelo određuje da li njegovi tehnički kapaciteti ispunjavaju uslove za provođenje ocjene usklađenosti, te da li to tijelo demonstrira dovoljan nivo nezavisnosti, nepristrasnosti i integriteta. Nadalje, kompetencija notificiranih tijela ostaje predmet nadzora koji se izvodi u određenim intervalima i na način određen od strane organizacije za akreditiranje.

Serijski standardi EN 45000⁴ i akreditacija su važni instrumenti potrebni za uspostavljanje usklađenosti sa zahtjevima primjenjive direktive.

3.3.7.2. Notifikaciona procedura i povlačenje notifikacije

Notifikacija je akt kojim se Komisija i zemlje članice upoznaju sa činjenicom da navedeno tijelo, koje ispunjava zahtjeve, preuzima poslove ocjenjivanja usklađenosti prema direktivama. Komisija u Službenom listu Evropske zajednice (Official Journal of the European Communities) objavljuje listu notificiranih tijela. Ta se lista redovno ažurira. i javno je dostupna.

Notifikacija se povlači kada notificirano tijelo prestane da ispunjava potrebne zahtjeve ili svoje obaveze. Povlačenje notifikacije također može biti krajnji rezultat prekršajne radnje tijela. Država članica koja je prijavila notificirano tijelo može povući prijavu, odnosno notifikaciju..

3.3.7.3. Odgovornosti notificiranog tijela

- Notificirano tijelo ima obavezu da pruža relevantne informacije organima za nadzor nad tržištem i drugim notificiranim tijelima.

⁴ Pokriva različite tipove tijela za ocjenjivanje usklađenosti - tijela za certificiranje, ispitne laboratorije, inspeksijska tijela i tijela za akreditiranje.

- Notificirano tijelo se pri svom radu mora voditi principima kompetentnosti, nediskriminacije, transparentnosti, neutralnosti, nezavisnosti i nepristrasnosti.
- Notificirano tijelo mora biti tehnički kompetentno. Notificirano tijelo je dužno da zaposli potrebno osoblje, koje posjeduje neophodna i relevantna znanja i iskustva, potrebna za ocjenjivanje usklađenosti, saglasno važećim direktivama.
- Notificirano tijelo ima dužnost da poduzme adekvatne mjere da osigura povjerljivost informacija prikupljenih u toku ocjenjivanja usklađenosti.

3.3.7.4. Notificirana tijela i ocjenjivanje usklađenosti

Primarni zadatak notificiranih tijela je pružanje usluga za ocjenu usklađenosti sa zahtjevima propisanim u direktivama. Ovdje se radi o usluzi koja se pruža proizvođačima iz oblasti od opšteg značaja. Notificiranom tijelu je dopušteno da pruža uslugu procjene usklađenosti, u okvirima svoje notifikacije, svim ekonomskim operatorima osnovanim, bilo unutar granica Unije, bilo van njenih granica. To znači da svoje usluge može pružati i preduzećima iz trećih zemalja.

Proizvođač ima pravo izbora notificiranog tijela koje je imenovano da izvodi procedure procjene usklađenosti, u skladu sa važećim direktivama.

3.3.7.5. Notificirana tijela i angažovanje podizvođača

Notificirano tijelo može izvođenje dijela poslova prepustiti nekom drugom tijelu. Tijelo, podizvođač notificiranog tijela, mora biti tehnički kompetentno i pokazivati nezavisnost i objektivnost po istim kriterijima kao i notificirano tijelo. Zemlja članica, koja je notificirala tijelo koje koristi usluge podizvođača, mora dokazati efektivnost nadgledanja kompetentnosti navedenog podizvođača.

Slijedeći preduslov za angažman podizvođača jeste djeljivost procesa ocjene usklađenosti. Proces ocjene usklađenosti mora biti djeljiv na tehničke operacije i operacije procjene, s tim da je metodologija kod izvođenja tehničkih operacija dovoljno precizna. Podizvođač mora, i pored toga, izvršiti suštinske i dosljedne dijelove tih tehničkih operacija.

Podizvođački radovi moraju biti bazirani na ugovoru iz kojeg se može zaključiti postojanje transparentnosti i povjerenja prema podizvođaču notificiranog tijela. Notificirano tijelo koje koristi usluge podizvođača zadržava sve odgovornosti koje pokriva njegova notifikacija. Ugovor sa podizvođačem ne može sadržavati delegiranje ovlaštenja i odgovornosti. Certifikati se uvijek izdaju u ime i pod odgovornošću notificiranog tijela. Uslovi za korištenje usluga podizvođača se primjenjuju za sve podizvođače, bez obzira da li imaju sjedište unutar ili izvan granica Unije.

3.4. CE označavanje

3.4.1. CE oznaka

Proizvod koji nosi CE oznaku može biti slobodno distribuiran unutar zemalja članica Evropske unije. Oznaka pokazuje da proizvod zadovoljava sve temeljne zahtjeve donesene pojedinom direktivom, te potvrđuje da je ispoštovana procedura za certificiranje usklađenosti sa odgovarajućom direktivom.

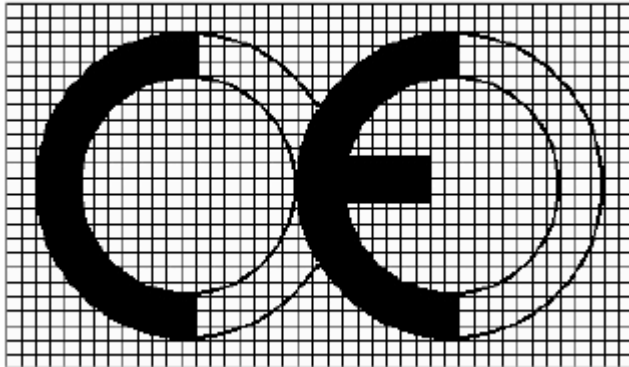
CE oznaka nije oznaka kvaliteta, nego označava da je proizvod siguran za upotrebu, ako se koristi na predviđeni način.

Odgovornost za poštivanje propisa pri uvozu u Evropsku uniju je obaveza uvoznika. Obično od njega i dolaze zahtjevi o dokazima koji su potrebni da bi se na proizvod stavila CE oznaka. Uvoznici obično traže certifikate od akreditiranih certifikacijskih kuća u Evropi. Ovo područje još nije potpuno regulisano, pa se u prelaznom razdoblju izvoznicima u Evropsku uniju dopušta odabir "notificiranih" tijela Evropske komisije. Ovo su za sada jedina tijela čija se verifikacija prihvaća (notificirana tijela imenovala su članice preko Evropske komisije).

Bez obzira na to o kojoj se opremi ili proizvodu radi, tj. koja od evropskih direktiva mora biti zadovoljena, proizvođač opreme mora imati na raspolaganju tehničku dokumentaciju za proizvod, koja dokazuje da je odgovarajuća direktiva zadovoljena i da se kontinuirano zadovoljava.

Ova se dokumentacija može zatražiti pri upitima na uvid, ako se oprema uvozi iz Evropske unije. Osnovni dokument koji mora postojati je izjava o usklađenosti s odgovarajućom direktivom iz koje se može zaključiti koju je direktivu i standarde proizvođač zadovoljio. Time što se može doznati koje je standarde proizvođač zadovoljio i zadovoljava pri proizvodnji otvaraju se mogućnosti jasnog definiranja kriterija po kojima je sigurnost proizvoda testirana. Naravno, ovdje je ocjena uvoznika koliko će detalja tražiti, kako bi se uvjerio zadovoljava li oprema koju uvozi minimalne kriterije za siguran rad i upotrebu.

Novo Evropske direktive postavljaju temeljne sigurnosne zahtjeve koji se moraju zadovoljiti kako bi proizvodi mogli biti slobodno distribuirani unutar Evropske unije. Evropske direktive zamjenjuju nacionalne propise i postavljaju nova pravila za one koji distribuiraju proizvode u Evropsku uniju. Direktive otvaraju mogućnosti i onima koji kupuju iz Evropske unije za lakšom provjerom da li je proizvod siguran za upotrebu. Naravno, ne znači da proizvod, proizveden u Evropskoj uniji za distribuciju izvan nje, mora zadovoljiti direktive. CE označavanje kao znak primjene temeljnih zahtjeva obaveza je koju treba poznavati. Radi unapređenja poslovanja i odgovora novim zahtjevima, preduzeća sve više uspostavljaju sisteme usklađene sa ISO 9000 serijom standarda, a koji se uklapaju u sistem CE označavanja.

Slika 4: CE oznaka

Osnovne aktivnosti proizvođača da bi se postavila CE oznaka na proizvod su:

- definisanje proizvoda i komponenata,
- identifikovanje svih primjenjivih direktiva novog pristupa na proizvod,
- procjena proizvoda po bitnim zahtjevima koji su sadržani u direktivama,
- odabir odgovarajućeg modula globalnog pristupa koji se može primjeniti – samostalno usaglašavanje i deklaracija proizvođača po modulu A ili jedan od drugih modula gdje se zahtijeva saradnja treće strane,
- odrediti standarde, međunarodne, evropske ili nacionalne, koji mogu da se primjene na proizvod,
- izraditi ocjenu rizika za bitne zahtjeve koje "pokrivaju" harmonizovani standardi (u analizi opasnosti pozivamo se samo na harmonizovane standarde), a za sve bitne zahtjeve, koje harmonizovani standard ne pokriva, potrebno je uraditi detaljnu analizu rizika,
- odrediti sadržaj tehničke dokumentacije za proizvod. Tehnička dokumentacija treba da podržava usaglašenost sa zahtjevima direktiva,
- osigurati EC deklaraciju o usaglašenosti od proizvođača za ugrađene dijelove,
- izvršiti potrebna ispitivanja – sami, ili prema sopstvenoj procjeni, uključiti nezavisne laboratorije, akreditovane prema ISO/IEC 17025, 45011...,
- uključiti ovlaštenu organizaciju i dobiti odgovarajući certifikat, ako to predviđaju direktive,
- odrediti sadržaj uputstva za upotrebu i pripremiti uputstva za upotrebu na potrebnim jezicima,
- osigurati i dokumentovati usaglašenost proizvoda u fazi proizvodnje,
- ako je potrebno izabrati ovlaštenog predstavnika u EU,
- provjeriti da li postoje drugi, isključivo domaći zahtjevi u zemljama u kojima će se proizvod prodavati. To može da obuhvati domaće standarde, označavanje ili zahtjeve po pitanju pakovanja,

- sakupiti odobrenja i certifikate koji se traže i pripremiti EC deklaraciju o usklađenosti za svaku primjenjivu direktivu,
- postaviti CE oznaku u skladu sa zakonom (format CE oznake i odgovarajuća lokacija za nju su opisani u Direktivi 93/68/EEC od 22. jula 1993.).

Kod postavljanja CE oznake potrebno je voditi računa o slijedećem:

1. CE oznaku mora postaviti proizvođač ili ovlašteni predstavnik u EU.
2. CE oznaka mora imati formu kao na slici 4, međutim ako se CE oznaka smanjuje ili povećava, proporcije se moraju poštovati. CE oznaka mora imati visinu od najmanje 5 mm.
3. CE oznaka mora biti postavljena na vidnom mjestu, čitka i neizbrisiva, na proizvod ili na pločicu za podatke. Tamo gdje ovo nije moguće ili nije sigurno za proizvod, CE oznaka može biti postavljena na njegovo pakovanje, ako ga ima, i na popratne dokumente, ako direktiva predviđa takve dokumente.
4. Tamo gdje je ovlašteni organ (notificirano tijelo) uključen u fazu kontrole proizvodnje, u skladu sa primjenjenim postupkom ocjenjivanja usklađenosti po direktivama, njegov identifikacioni broj se mora nalaziti uz CE oznaku.

CE oznaka je jedina oznaka koja simbolizuje usaglašenost za proizvod, sa svim obavezama koje se odnose na proizvođače, kako zahtijevaju odgovarajuće direktive koje predviđaju njegovo postavljanje.

Proizvod može nositi dodatne oznake koje:

- ispunjavaju funkciju različitu od one za CE oznaku,
- ne izazivaju konfuziju sa CE oznakom i
- ne smanjuju vidljivost i čitljivost CE oznake.

3.4.2. Nadzor nad tržištem

Nadzor nad tržištem omogućava da se efikasnom kontrolom postigne bezbjednost proizvoda na tržištu. To je predviđeno direktivama novog pristupa. Države članice EU su obavezne da organizuju i vrše nadzor nad tržištem, na način koji je efikasan i koji omogućava da se identifikuju neusklađeni proizvodi. Na taj način se štite interesi potrošača, radnika, korisnika i proizvođača od nelojalne konkurencije.

Direktivom o opštoj sigurnosti proizvoda predviđeno je da države članice EU uspostave i imenuju nadležne organe za nadzor nad tržištem (tržišne inspekcije), koji provjeravaju usklađenost proizvoda sa odgovarajućim propisima, kada su plasirani na tržište ili na početku korištenja. Tržišni nadzor se ne sprovodi u fazama projektovanja i proizvodnje.

Tržišne inspekcije provjeravaju proizvode:

- redovnim obilascima trgovačkih, industrijskih i skladišnih prostora,
- redovnim obilascima radnih mjesta i ostalih prostora gdje su proizvodi dati na korištenje,
- organizovanjem slučajnih nezakazanih kontrola i

- uzimanjem uzoraka proizvoda koje daje na kontrolu i vrši testiranja. Tržišni nadzor se provodi prema principu proporcionalnosti;
- upozorenje (najviše dva puta) - da se otkloni neusaglašenost,
- sankcionisanje – ako je potrebno i
- zabrana prodaje (ako je vrlo opasno) – u svim zemljama EU i povlačenje proizvoda, uz javno saopštenje.

3.5. Obaveze proizvođača - Pitanja i odgovori

Koje su administrativne pretpostavke za realizaciju izvoznih poslova?

- Spoljnotrgovinskim poslovima mogu da se bave pravni subjekti, preduzeća, koja su u svojoj registraciji navela obavljanje spoljnotrgovinske djelatnosti.

Da li treba posebno prijaviti svaki izvozni posao?

- Ne postoji obaveza za posebnim prijavljivanjem pojedinačnog izvoznog posla.

Tko je proizvođač prema zakonodavstvu EU?

- To je osoba koja je odgovorna za projektovanje i izradu proizvoda sa ciljem plasmana proizvoda na tržište EU pod njegovim imenom. Ta osoba:
 - proizvodi ili
 - sastavlja ili
 - označava gotov proizvod ili
 - bitno mijenja mogućnosti proizvoda ili njegovu upotrebu.

Šta proizvođač treba osigurati?

- Proizvođač treba da osigura:
 - da je proizvod projektovan i izrađen u skladu sa esencijalnim zahtjevima,
 - usklađenost proizvoda mora biti provjerena, kao što zahtijevaju direktive novog pristupa.

Da li proizvođač mora imati sjedište u EU?

- Ne. Ne mora imati niti ovlaštenog zastupnika u EU. Odgovornosti proizvođača su iste, bez obzira da li je iz EU ili iz treće zemlje.

Kako doći na tržište Evropske unije?

- Proizvođači iz država članica i iz trećih država treba da se povinuju istim zahtjevima. Od proizvođača se traži da na tržište plasiraju samo bezbjedne proizvode. Direktive novog pristupa ne zahtijevaju da proizvođač bude iz Evropske unije.

Ko je odgovoran za proizvod?

- Odgovoran je proizvođač na isti način kao i proizvođači iz država članica. Ako ima zastupnika sa sjedištem u EU, odgovornost preuzima ovlašteni zastupnik. U slučajevima kada proizvođač nije dostupan odgovornost preuzimaju:
 - uvoznik,
 - distributer,
 - osoba koja daje proizvod na tržište ili u upotrebu u EU.

Čija je odgovornost za usklađenost proizvoda?

- Proizvođač je odgovoran za:
 - konstrukciju i izradu proizvoda, u skladu sa neophodnim zahtjevima iz direktiva,
 - usklađenost, u skladu sa procedurama datim u direktivama.

Da li postoji objavljen spisak proizvoda na koje se primjenjuju direktive EU?

- Evropska komisija ne objavljuje spisak proizvoda na koje se direktive primjenjuju. Oni traže od proizvođača da odredi primjenjivost direktiva EU na proizvod. Svaka direktiva ima svoje područje primjene.

Da li može proizvođač izvan EU da postavi CE oznaku?

- Da. Proizvođač izvan EU je odgovoran za usklađenost proizvoda sa odredbama direktive i postavljanje CE oznake.

Da li nam postavljanje CE oznake pomaže u plasmanu proizvoda na tržišta trećih zemalja?

- Istraživanja su pokazala da se proizvodi koji imaju CE oznaku bolje prodaju na tržištima trećih zemalja.

Kada se uz CE oznaku postavlja broj i šta on označava?

- Uz CE oznaku se postavlja broj samo kada je notificirano tijelo uključeno u proces ocjenjivanja usklađenosti. Taj broj označava broj notificiranog tijela.

Ispunili smo zahtjeve nekih direktiva koje se odnose na naš proizvod, ali ne i svih. Da li možemo postaviti CE oznaku?

- Nije dozvoljeno postavljanje CE oznake sve dok se ne ispune zahtjevi svih direktiva koje se odnose na naš proizvod.

Da li se CE oznaka postavlja na komponente gotovog proizvoda?

- CE oznaka se ne postavlja na komponente, ali se na njih primjenjuju procedure ocjenjivanja usklađenosti.

4 ISO STANDARDI KVALITETA

Kupci postaju sve zahtjevniji, a proizvodi sve kompleksniji. Kupci imaju sve veću mogućnost odabira između sličnih proizvoda i odlučuju se za one koji najbolje odgovaraju njihovim zahtjevima. Kvalitet znači ispunjenje zahtjeva kupca. Šta je kvalitet definira kupac, a ne proizvođač. Proizvođač mora svom kupcu isporučiti kvalitet, a nedostatke kvaliteta ukloniti – obje činjenice koštaju, ali je još skuplji gubitak odnosa sa kupcem.

4.1. Pojam ISO standarda kvaliteta

ISO je Međunarodna organizacija za standardizaciju. Osim toga, ime ISO služi za označavanje organizacije u cijelom svijetu, zaobilazeći tako preobilje akronima, koji su rezultat prevoda punog imena "International Organization for Standardization" na različite nacionalne jezike članica. Na taj je način kratko ime organizacije uvijek ISO.

ISO izrađuje tehničke sporazume, koji se objavljuju kao međunarodni standardi. To je glavna djelatnost organizacije. Procjenjuje se da se svaki radni dan u godini održi 15 sjednica ISO tehničkih komiteta širom svijeta, putem kojih se izrađuju standardi. Rad se odvija u više od 2850 tehničkih odbora, pododbora i komiteta, u koje je uključeno oko 30.000 stručnjaka godišnje. Sav taj tehnički rad koordinira ISO generalni sekretarijat u Ženevi, koji i objavljuje standarde.

Pojavom serije standarda ISO 9000, 1987. godine kvalitet se tretira u svim granama proizvodnje, života i rada kao prvorazredan parametar i temeljni element svake organizacije. U narednom razdoblju su se razvili srodni standardi ISO 10000, ISO 45000 i ISO 14000, što je samo povećalo značenje kvaliteta i postavilo niz novih pravila i odnosa u svim djelatnostima.

Nakon nekoliko godina praktične primjene standarda iz 1987. i analiza uzroka manjkavosti, 1994. godine je odlučeno da se pristupi prvoj reviziji standarda ISO 9000ff.

Glavni ciljevi revizije iz 1994. godine bili su:

- kompletirati seriju standarda,
- izraditi dodatne upute i smjernice,
- poboljšati nejasna mjesta i izbjeći nedorečenosti,
- izdati specijalističke upute za druge standarde,
- unificirati pojmove i definicije.

U periodu primjene standarda od 1994. do 2000. godine desio se niz slobodnih interpretacija i zloupotreba standarda, niz nerazumijevanja i krivih tumačenja. Istovremeno nauka, tehnika i tehnologija ne stoje na mjestu

Novi standard ISO 9001:2000 ima samo jedan univerzalni model. Time se povlače dosadašnji modeli ISO 9001, ISO 9002, ISO 9003. Model pokriva sve tipove organizacija, sve veličine, sva područja i sve djelatnosti. Novi model sistema kvaliteta po ISO 9001:2000, predstavljat će u budućnosti osnovu na kojoj će se zasnivati izgradnja sistema kvaliteta i njegov audit.

Oblik standarda u kojem je od osam poglavlja, glavna bit u posljednja četiri, koja obrađuju odgovornost rukovodstva, upravljanje resursima, upravljanje procesima, te mjerenje, analizu i poboljšanje, potiče procesnu orijentaciju preduzeća.

4.2. Standardi kvaliteta

4.2.1. ISO standardi kvaliteta

Standard ISO 9001:2000, "Sistemi upravljanja kvalitetom – Zahtjevi", specificira zahtjeve za sistem upravljanja kvalitetom za organizacije koje treba da demonstriraju svoju sposobnost da isporuce proizvod koji ispunjava zahtjeve kupca i zahtjeve primjenjivih propisa, u svrhu povecanja zadovoljstva kupca. Specificirani zahtjevi standarda ISO 9001:2000, mogu biti upotrijebljeni za internu primjenu u organizaciji, certificiranje ili ugovorne svrhe. Osnovna razlika između ISO 9001 iz 1994.godine i ISO 9001:2000 je u tome da se uz pomoć novog standarda može definisati i prikazati međusobno djelovanje procesa, što kod ISO 9001 iz 1994. godine nije slučaj.

Standard ISO 9004:2000, "Sistemi upravljanja kvalitetom – Smjernice za poboljšanje učinka", predstavlja također novi standard koji se može koristiti zajedno sa ISO 9001:2000, ali i kao pojedinačan dokument. ISO 9004:2000 daje smjernice za širi obim ciljeva sistema upravljanja kvalitetom nego ISO 9001:2000, narocito za poboljšanje globalnih performansi i efikasnosti organizacije, kao i njene efektivnosti. ISO 9004:2000 preporučuje se kao vodič za organizacije kod kojih najviše rukovodstvo želi otići dalje od zahtjeva ISO 9001:2000, u težnji za stalnim poboljšanjem performansi. Ovaj standard nije namijenjen za certificiranje ili za ugovorene svrhe.

Standard ISO 9000:2000, "Sistemi upravljanja kvalitetom - rječnik", definiše potrebnu terminologiju za sistem upravljanja kvalitetom.

Sistem okolinskog upravljanja (EMS) predstavlja dio ukupnog sistema upravljanja koji uključuje ustrojstvo organizacije, aktivnosti planiranja, odgovornosti, postupke, procedure za razvoj, implementaciju, postizanje, preispitivanje i održavanje politike upravljanja okolinom (prema standardu ISO 14001). Osnovni elementi EMS sistema su:

- osiguranje saglasnosti rukovodstva o potrebi uvođenja sistema okolinskog upravljanja,
- formulisanje okolinske politike,

- planiranje aktivnosti,
- implementacija planiranog i djelovanje,
- mjerenje rezultata i
- kontinuirano poboljšanje.

Koncepcija EMS sistema zasnovana je na uvođenju sistemskog i strukturiranog postupka okolinskog upravljanja na način da organizacija lakše spriječi i kontroliše nepovoljne uticaje na okolinu. S aspekta sličnosti sa drugim sistemima upravljanja u organizaciji, EMS sistem je najbližiji sistemu upravljanja kvalitetom, prema ISO 9000 seriji. To ne znači da je sistem kvaliteta uslov za uvođenje EMS, nego da organizacije sa već uvedenim sistemom kvaliteta prema ISO 9000 seriji, imaju određene prednosti, jer su oba sistema zasnovana na sličnoj filozofiji i imaju brojne zajedničke osobine.

KONCEPT	ISO 9001:2000	ISO 14001	OHSAS 18001
Oblast menadžmenta	Kvalitet	Životna sredina	Profesionalno zdravlje i bezbjednost
Glavni ciljevi	Postizanje zadovoljstva korisnika	Unapređenje parametara životne sredine	Unapređenje parametara zdravlja i bezbjednosti
Glavne zainteresovane strane	Kupci i Zakoni	Zakoni i strane zainteresovane za životnu sredinu	Zaposleni i Zakoni
Kritični aspekti	Karakteristike kvaliteta (proizvoda i procesa)	Aspekti životne sredine (vezani za aktivnosti, proizvode i usluge)	Opasnosti (vezano za aktivnosti i operacije u organizaciji)
Zahtjevi vezani za kritične aspekte	Zahtjevi korisnika, zahtjevi vezani za namjenu, zakonski zahtjevi, zahtjevi određeni u organizaciji	Zakonski zahtjevi, zahtjevi / potrebe zainteresovanih strana, zahtjevi proizašli iz analize rizika u aspektima životne sredine	Zahtjevi / potrebe zainteresovanih strana (zaposleni), zahtjevi proizašli iz procjene rizika u aspektima opasnosti
Fokus aktivnosti menadžmenta	Procesi koji su kritični za ispunjenje karakteristika kvaliteta proizvoda i generalnih performansi organizacije vezanih za kvalitet	Operacije i aktivnosti od značaja za životnu sredinu	Operacije i aktivnosti od značaja za rizike i opasnosti po zdravlje i bezbjednost

Tabela 4: Koncepti standarda ISO 9001, ISO 14001 i OHSAS 18001

Polaznu osnovu sistema okolinskog upravljanja predstavljaju, između ostalih, standardi:

- Standard Velike Britanije BS 7750,
- Međunarodni standardi ISO 14001 serije,
- Evropska regulativa EMS, itd.

OHSAS 18001 standard je razvijen od strane evropskih tijela za standardizaciju, kao standard za menadžment sistem, za zaštitu zdravlja i bezbjednost zaposlenih (OHSMS). Glavni cilj mu je da kreira bezbjedno radno mjesto. OHSAS 18001 sadrži zahtjeve za planiranje, ocjenu rizika, identifikaciju opasnosti, konsultacije i komunikacije, upravljanje i postupanje u vanrednim situacijama.

4.2.2. Potpuno upravljanje kvalitetom (Total Quality Management - TQM)

Potpuno upravljanje kvalitetom razvilo se šesdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog vijeka. Ono predstavlja jedan rukovodeći stil, odnosno formu rukovođenja, koja osigurava angažovanje svih, od direktora organizacije do poslednjeg zaposlenog, na postizanju kvaliteta i maksimalnom zadovoljstvu kupca. Prijedlog definicije potpunog upravljanja kvalitetom, izrađen od strane ISO glasi: "TQM je jedan način vođenja organizacije sa namjerom učestvovanja svih saradnika i saradnje među svim grupama, u poboljšanju kvaliteta, koje postiže organizacija kod: roba i usluga, aktivnosti i ciljeva, zadovoljstva kupca, dugoročne rentabilnosti, prednosti za saradnike i usaglašenosti sa zahtjevima društva".

Totalno upravljanje kvalitetom ima 10 osnovnih principa i to:

1. Usaglasiti se sa potrebama kupca,
2. Razumjeti i poboljšati lanac: dobavljač, organizacija i kupac,
3. Raditi "prave" stvari,
4. Raditi stvari "tačno" od prvog puta,
5. Mjeriti poboljšanja,
6. Kontinuirano poboljšavati,
7. Rukovoditi,
8. Obučavati,
9. Poboljšavati komunikaciju (efektivno komunicirati),
10. Dati priznanja za "napredovanje".

4.2.3. Osnovni problemi upravljanja kvalitetom

Sve analize događanja kod realizacije projekata ukazuju nedvosmisleno na slijedeća četiri elementa, koja su uglavnom odgovorna za loše strane postojećih sistema kvaliteta:

- pogrešan stav rukovodstva,
- loše raspolaganje resursima,

- neodgovarajući odnos prema procesima,
- loša mjerenja i analize, te odsustvo kontinuiranog poboljšanja.

Pogrešan stav rukovodstva

Prema svim provedenim analizama i stručnim mišljenjima, osnovni problemi kvaliteta počinju i završavaju u glavama rukovodstva preduzeća.

Tehnički komitet ISO TC 176 utvrdio je šest glavnih područja, gdje je pogrešan stav rukovodstva posebno neugodan:

- nedovoljan angažman u sistemu kvaliteta,
- nepoznavanje zahtjeva i očekivanja kupaca,
- nepostojanje i neprovođenje politike kvaliteta,
- nepostojanje ciljeva i planiranje kvaliteta,
- slučajno ili nikakvo upravljanje kvalitetom,
- nepostojanje uvida u pravo stanje.

Zadovoljavajući nivo angažovanosti rukovodstva kod upravljanja kvalitetom se postiže samo onda kada se shvati da je kvalitet (vezano za informatiku, sigurnost, ekologiju i informacione tokove) strateška stvar nužna za život, rad i razvoj svake organizacije.

Počinje stalnim školovanjem za kvalitet, a završava visokom kulturom organizacije. Ukoliko rukovodstvo smatra da je kvalitet problem nekog trećeg, nešto čime možemo nekoga "zadužiti", onda čini veliku grešku.

Ako se rukovodstvo oslanja samo na "osjećaj", lično iskustvo ili preziranje konkurencije onda su šanse za napredak organizacije minimalne. Krajnji cilj nije samo zadovoljstvo kupca, već njegovo oduševljenje.

Nepostojanje politike kvaliteta ili njena neprimjena znači vođenje organizacije "naslijepo" i pouzdavanje u sreću. Rukovodstvo mora snositi odgovornost za kreiranje, provođenje i nadziranje politike kvaliteta.

Ciljevi kvaliteta moraju biti takvi da se poklapaju sa zacrtanom politikom i moraju biti mjerljivi. Nejasni ciljevi znače loše ili nikakvo planiranje kvaliteta.

Ako se zanemari politika, ciljevi i planiranje kvaliteta, onda je sistem kvaliteta u organizaciji formalna stvar. Slikovito rečeno, ovakvo upravljanje podsjeća na voženje automobila zavezanih očiju, bez kočnica i volana. Bez efikasnog sistema kvaliteta, upravljanje kvalitetom se svodi na zanemariv nivo.

Osmišljen, stalno nadziran i dokumentiran uvid u aktuelno stanje podrazumijeva rukovodstvo koje zna, može i hoće upravljati kvalitetom organizacije, poboljšavajući postojeće stanje i osigurati stabilnu budućnost organizacije.

Svijest o kvalitetu i direktni angažman za kvalitet svih nivoa rukovođenja, prije svega vrhovnog, jedina je garancija opstanka na modernom tržištu.

Ukoliko rukovodstvo ne shvati koliko je kvalitet sam, te izgradnja odgovarajućeg sistema elementarni i osnovni zadatak, onda sami standardi i njihovo prihvatanje ne služe ničemu osim nepotrebnom gubljenju vremena, rada i novaca.

Neodgovarajuće raspolaganje resursima

Pitanje resursa i korektno raspolaganje resursima već odavno nije pitanje samo pojedinca i organizacije. Kada je riječ o nerazumnom odnosu prema prirodnim resursima, tada se više ne može govoriti o bilo kakvom kvalitetu već je riječ o zločinu prema naraštajima koji dolaze. U tome nije niko zaobiđen: uništavanje ozonskog sloja, onečišćavanje atmosfere, nestajanje šuma, sve manje rezerve raspoložive pitke vode ...

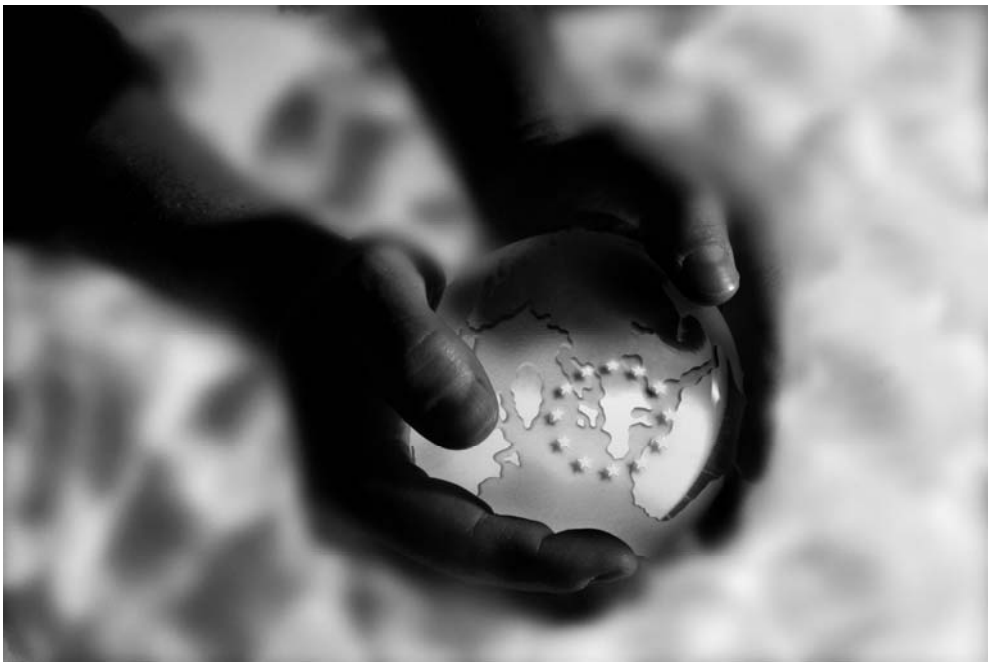
U tom smislu sve aktivnosti vezane za kvalitet, a koje se odnose na resurse, predstavljaju poseban doprinos ne samo za tu organizaciju već i za društvo u cjelini.

Neodgovarajući odnos prema procesima

Razmatranje sistema za upravljanje kvalitetom nezamislivo je bez kretanja, promjena i kompletne kontrole u vremenu, fazama i stanjima - ukratko svi sistemi mogu se u potpunosti shvatiti samo ako se posmatraju kroz snimanje i analizu procesa koji se u njima odvijaju.

Loša mjerenja i analize, te odstupstvo kontinuiranog poboljšanja

Samo konkretnim provođenjem mjerenja i analizom podataka može se utvrditi pravo stanje i trendovi sistema kvaliteta. Na osnovu njih rukovodstvo određuje mjere koje vode poboljšanju kvaliteta, a time i svih oblasti života i rada organizacije.

5 ISKUSTVA IZ PRAKSE

"Sanitex" d.d. Velika Kladuša

"Sanitex" d.d. je preduzeće sa višedecenijskom tradicijom u proizvodnji medicinskih sredstava (gaza i proizvodi od gaze, flasteri, gipsani zavoji, medicinska i higijenska kozmetika i t.d.).

Kako pred drugim preduzećima, tako i pred nama je čitav niz ili kompleks pitanja / područja u smislu prilagođavanja poslovanja, prestrukturiranja, reinženjeringa i t.d..

Ništa od ovog ne počinje od danas, nema tu tačnog početka, ali sigurno je da su to potrebe od davna i konstantno traju.

U zadnjih 15-20 godina poslovanje je toliko usložnjeno, sa puno neizvjesnosti i pitanja kako, kuda, kada, gdje, čime, zbog čega, i t.d..

Globalizacija se iz niza razloga morala dogoditi i ona nosi po preduzeća i dobre i loše strane i pozicija preduzeća u njenim uvjetima i utjecajima mora biti posebno preispitana i ocijenjena. Jednostavno i nedvosmisleno, preduzeća su izložena stalnim, obimnim i strukturnim promjenama, prilagođavanjima tržištu, poslovnom ponašanju i ambijentu razvijenih. Ovo smo morali shvatiti kao rješenje vođenja poslovanja i opstanka, koje je dovelo do izgradnje Sistema kvaliteta, primjene Direktive, smjernica i regulativa sa pripadajućim standardima. U suprotnom pristupu, zaključili smo da imamo samo velike izgleda i šanse za tihi i postupni nestanak. Donijeli smo odluku o uvođenju Sistema kvaliteta i primjeni Direktive za medicinske izrađevine.

Uloženo je dosta truda, vremena i sredstava da bi smo certificirali preduzeće polovinom marta 1999. godine. Nakon provedenih procedura dobili smo Certifikat ISO 9001 i EC Certifikat. I danas Sistem stalno održavamo i poboljšavamo; jednostavno on je u funkciji upravljanja preduzećem. U međuvremenu smo proveli i certifikaciju po Standardu ISO 13485.

Ovakvo modeliranje Sistema uključilo je mnogo standarda (preko 20), zakona, pravilnika, propisa, smjernica i t.d., do konačne izgradnje konformnosti. Stvorena je potpuna integritetnost poslovnih funkcija, njihovih elemenata, procesa i poslovnih operacija.

Koristi od izgrađenog Sistema kvaliteta i primjenjene Direktive se slijedeće: mogućnosti izlaska i opstanka na tržištu, otklonjene sve barijere pregovora, nuđenja i plasmana, izvoz u porastu, stvorena sigurnost za kupce, za zaposlene, postoje stalne mogućnosti poboljšanja i definirani procesi i postupci, timsko funkcionisanje, projektno mrežni pristup, uspostavljen snažan kontrolni mehanizam, poticaj za razvoj proizvoda, razvoj procesa itd. Sve ovo dovelo je do toga da preduzeće funkcionira, do 60% proizvodnje se izvozi, ojačane su pozicije na svim tržištima i osiguran izvjesan kontinuitet. U protivnom, preduzeće ne bi imalo ni mogućnosti ni opravdanja raditi, jer na brojna tržišta ne bi mogli isporučivati proizvode i do 70% proizvodnje praktično ne bi ni bilo.

Uvođenjem sistema moramo uzeti u obzir i uvažiti, pored organizacionih, tehničke i ekonomske aspekte – Sistem mora biti u funkciji upravljanja poslovanjem, donošenja odluka i stalnog poboljšanja.

Moraju se razraditi i komplementarno postaviti tri globalna aspekta: osnovni faktori tržišta (novi pristup), reprodukcijski ciklus sa aspekta kvaliteta i obrazci/izrazi kvaliteta poslovnog sistema kao cjeline.

Nadalje: bitno je i moramo prepoznati/identificirati svoje šanse i mogućnosti, postaviti viziju, misiju, ciljeve, izgraditi i donijeti potrebne politike, kodekse i sl., utvrditi projekte, podprojekte, definirati projektni pristup, definirati organizacijsku strukturu, provesti temeljitu edukaciju, testirati i definirati vlastite postupke kadrovske adaptacije i osposobljenosti za promjene, shvatiti promjene kao nužnu i realnu stvarnost (promjene sa problemima), dobro prepoznati poruke standarda i mogućnosti (odgovornosti, procesi, dokumentiranosti, principi, resursi, analize, poboljšanja), dobro prepoznati direktive, smjernice, regulativu, normativu, standarde, praksu i t.d..

Dakle, krajnji cilj bio je postići uspjeh i radi toga moralo se uspjeti i to ovim aktivnostima i okvirnim slijedom: obavezno izgraditi i implementirati Sistem; uz Sistem, ovisno o tipu i namjeni proizvoda, ciljevima tržišnog nastupa primijeniti zakonsku, tehničku i drugu regulativu, primijeniti direktive i druge pripadajuće zahtjeve i propise, provesti sve radnje u smislu osiguranja konformiteta, obaviti certifikaciju i provesti Certificirana označavanja.

Ing. Ahmet Žalić, dipl.oec.
EOQ Menadžer / Auditor kvaliteta

6 VANJSKOTRGOVINSKA/ SPOLJNOTRGOVINSKA KOMORA BIH

Vanjskotrgovinska/Spoljnotrgovinska komora Bosne i Hercegovine je moderna, profesionalna institucija koja promovira interese BiH privrednih subjekata u zemlji i inostranstvu. Komora je u partnerskom odnosu sa institucijama na državnom nivou, zaduženim za ekonomske odnose. Član je mnogobrojnih međunarodnih organizacija kao što su: Eurochambers, ABC, IRU, FIATA, GS1, ICCI, a ECOS-institut za edukaciju, koji radi u okviru Komore, akreditovan je kao regionalni biro za edukaciju TÜV Akademije.

S ciljem postizanja punopravnog članstva BiH u Evropskoj uniji, Vanjskotrgovinska/Spoljnotrgovinska komora BiH uvodi promjene kako bi podržala Proces stabilizacije i pridruživanja koji predstavlja okvir u kome se BiH kreće na svom putu ka Evropskoj uniji. U ovom smislu, Euro info korespondentni centar je uspostavljen u VTK BiH da bi olakšao pripremu BiH privrednih subjekata za nastup na jedinstvenom tržištu Evropske unije.

7 EURO INFO KORESPONDENTNI CENTAR BIH

Mreža **Euro info centara (EIC)** je osnovana od strane Evropske unije u cilju pružanja podrške malim i srednjim preduzećima (MSP). Svoje djelovanje je otpočela 1987. godine, a sada pokriva 45 zemalja. Kreirana je s ciljem pružanja podrške poduzetnicima kako bi iskoristili poslovne prilike koje se pružaju u Evropskoj uniji.

Euro info korespondentni centar Bosne i Hercegovine (EICC BiH), osnovan u sklopu **Vanjskotrgovinske komore BiH** uz podršku **Delegacije Evropske komisije u Bosni i Hercegovini**, obezbjeđuje informacije vezane za Evropsku uniju i ujedno odgovara na potrebe malih i srednjih preduzeća (MSP) u BiH i državama članicama EU. Aktivni je učesnik na poslovnim događajima gdje se pruža prilika za uspostavljanje poslovne saradnje između, u prvom redu, preduzeća zemalja članica EU i preduzeća u BiH.

Euro info centri (EIC) imaju sjedišta u državama članicama EU, a Euro info korespondentni centri (EICC) postoje i djeluju u zemljama koje nisu članice Evropske unije

Cilj Centra je da pruži informacije o EU i propisima jedinstvenog evropskog tržišta radi povećanja nivoa znanja i obima poslovanja MSP BiH, obezbijedi poslovne informacije iz određenih evropskih područja radi unapređenja razvoja sektora MSP u BiH, pomogne BiH preduzećima pri izlasku na jedinstveno evropsko tržište i podstiče obostranu razmjenu informacija između bosansko-hercegovačkog društva i šireg evropskog tržišta

Euro info korespondentni centar nudi informacije o Evropskoj uniji, savjete vezane za evropske direktive i legislativu, pomoć pri poslovanju na jedinstvenom evropskom tržištu, konsultanske usluge i obuku iz različitih područja Evropske unije, informacije vezane za evropske programe i projekte, informacije vezane za pojedinačna tržišta i zemlje Evropske unije, pronalaženje poslovnih partnera u zemljama Evropske unije, informacije o različitim vidovima finansiranja od strane Evropske unije, pomoć prilikom izvoza/uvoza na jedinstveno evropsko tržište, pomoć u ocjeni usklađenosti proizvoda i sl.

Kontakt podaci:

Vanjskotrgovinska/Spoljnotrgovinska komora Bosne i Hercegovine
Euro info korespondentni centar BiH
Branislava Đurđeva 10
71000 Sarajevo

Telefon: 033 / 551 760, 551 761, 551 765

Faks: 033 / 551-766

Web adresa: www.eicc.ba
www.komorabih.ba

Email: info@eicc.ba

Radno vrijeme: od ponedjeljka do petka od 08.00 do 16.00

8 INTERNET LINKOVI

EVROPSKA UNIJA

Web-strana Evropske komisije	www.europa.eu
EU statistički portal	www.epp.eurostat.ec.europa.eu
Info portal za izvoznike iz zemalja u razvoju	http://export-help.cec.eu.int
Euobserver – posljednje novosti u vezi EU	www.euobserver.com
Baza podataka pristupa tržištu	http://mkaccdb.eu.int
EUR-LEX (EU direktive)	www.europa.eu.int/eur-lex

KORISNI LINKOVI

ISO organizacija	www.iso.org
Sajmovi i izložbe u svijetu	www.auma.de
Portal drvoprerađivača	www.globalwood.org
CBI - Centar holandske vlade za promociju uvoza iz zemalja u razvoju	www.cbi.nl

BAZE PODATAKA

www.europages.net
www.intracen.org
www.whitepages.net
www.fita.org
www.export911.com
www.businesslink.gov.uk

BiH

Delegacija EK u BiH	www.delbih.cec.eu.int
Direkcija za evropske integracije	www.dei.gov.ba
Vanjskotrgovinska komora BiH	www.komorabih.ba
Euro info korespondentni centar	www.eicc.ba
Komora F BiH	www.kfbih.com
Privredna komora zeničko-dobojskog kantona	www.pkzedo.com.ba
Agencija za promociju inostranih ulaganja – FIPA	www.fipa.gov.ba
Agencija za statistiku BiH	www.bhas.ba
Federalni zavod za statistiku	www.fzs.ba
Misija USAID-a u BiH	www.usaid.ba
Institut za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo	www.basmp.gov.ba

9 LITERATURA

1. Ce Conformity Marking: And New Approach Directives by Ray Tricker
2. "Unutrašnje tržište Europske unije i ce znak" Ljubljana 2003. – dr. Saša Prešern
3. "Slobodan protok i sigurnost industrijskih proizvoda" Radomir Marinković, Sarajevo
4. Guide to the implementation of directives based on the New Approach and the Global Approach - Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.
5. Bijela knjiga Evroske unije – bosanskohercegovačko izdanje
6. Europe in figures, Eurostat yearbook 2005, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005
7. Bosna i Hercegovina – Izvještaj o napretku u 2005., Evropska komisija, Brisel 2005.
8. Vodič kroz vanjskotrgovinsku literaturu, VTK BiH, Sarajevo, februar 2005.
9. Vodič za izvoz u EU – usklađivanje sa propisima EU, Euro Info, Sarajevo, 2003.
10. Standardi EU za izvozno orijentisana preduzeća, EDA, Banja Luka, 2005.
11. Finansijske, trgovinske i investicione šeme za izvozno orijentisana preduzeća, EDA, Banja Luka, 2005.
12. Vse kar ste želeli vedeti o oznaki CE, Saša Prešern, GZS, Ljubljanja, 2004.
13. Dr. sc. Nenad Injac: Sustavi kvalitete 2000. Oskar, Zagreb 1999.
14. Dr. sc. Nenad Injac: Mala enciklopedija kvalitete, I i II dio Oskar, Zagreb
15. Crosby Philip: Quality is free, A Mentor Book, 1983
16. Dr.sc. Marko Bešker, Dr. sc. Seka Kugler - Uvođenje sustava upravljanja kvalitetom, Oskar, Zagreb 2001.
17. Zbornik radova "Kvalitet 2001", Mašinski fakultet Zenica, 2001.

REZ - Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH
Štrosmajerova 11, 7200 Zenica, BiH
Tel.: +387 32 463 957
Fax: +387 32 441 230
E-mail: info@rez.ba
URL: www.rez.ba

Ova publikacija je štampana uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost
Regionalne razvojne agencije za regiju Centralna BiH - REZ
i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije